

ΔΟΚΙΜΑΣΙΑ

ΠΟΙΗΣΗ

Γιάννης Δάλλας
Λουκάς Κούσουλας
Νίκος Λεβέντης
Χριστόφορος Λιοντάκης

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Χριστόφορος Μηλιώνης
'Αλεξάνδρα Δεληγιώργη
Heinrich Böll / Φάνης Τουλούπης

ΜΕΛΕΤΗ

Wallace Fowlie / Καίτη Τσοτάκου Καρβέλη

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ

Σάββας Α. Τσοχατζίδης

10

Ι Α Ν Ν Ε Ν Α Ν Ο Ε Μ Β Ρ Ι Ο Σ — Δ Ε Κ Ε Μ Β Ρ Ι Ο Σ 1974

ΔΟΚΙΜΑΣΙΑ

περιοδική έκδοση λογοτεχνικοῦ προβληματισμοῦ
περίοδος 1η χρόνος Β' τεῦχος 10 Νοέμβριος — Δεκέμβριος 1974
τιμὴ τεύχους 25 — ἐτήσια συνδρομὴ 150 δραχμὲς

ὀπτεύθονος ὄλης :
συνεργασίες — ἔντυπα } Γιάννης Δάλλας, 21 Ἀπριλίου 67 Γιάννενα
συνδρομὲς - ἐμβάσματα : Φάνης Τουλούπης, Ἀχρίδος 10 Ἀθήνα (τ.τ. 906)

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Γιάννης ΔΑΛΛΑΣ
Τάκης ΚΑΡΒΕΛΗΣ
Χριστόφορος ΜΗΛΙΩΝΗΣ
Φάνης ΤΟΥΛΟΥΠΗΣ

Ἐπισημείωση: Μὲ τὸ 10ο τεῦχος κλείνει μιά περίοδος δύο χρόνων τῆς Δοκιμασίας. Ἡ ἐμφάνισή της, στίς ἀρχές τοῦ '73, δὲν συνοδεύτηκε ἀπὸ προγραμματικὲς δηλώσεις. Οὔτε καὶ ἡ ἐπισημείωση αὐτὴ ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ ἀπολογισμοῦ. Μὲ τὰ Περιεχόμενα τῶν δύο τόμων της, ποὺ μοιράζονται μαζὶ μὲ τὸ τεῦχος, δίνεται μιά συνοπτικὴ εἰκόνα τῆς βασικῆς γραμμῆς καὶ τοῦ ὕφους της. Βασικὴ γραμμὴ της: ἔρευνα συγκεκριμένη τῶν πνευματικῶν φαινομένων, τῆς καλλιτεχνικῆς λειτουργίας, τοῦ ἐργαστηρίου. Τὸ δείχνουν μαζὶ μὲ τὰ δοκίμα τοῦ κυρίως τεύχους, τὰ κριτικὰ κείμενα ποὺ στεγάζονται κάτω ἀπὸ τοὺς ἐνδεικτικοὺς τίτλους Ἡ γλώσσα καὶ τὰ πράγματα, Ἡ αἰσθητικὴ λειτουργία, Πνευματικὰ συμπτώματα, Κριτικὴ πραγματογνωμοσύνη. Αὐτὴ ἦταν, ἀνολοκλήρωτη ἔστω ἡ πρωτοβουλία της. Καὶ τὸ ὕφος της: τόνος ἀθόρυβος καὶ ἀντίσταση σὲ κάθε ἔνδοση τῶν καιρῶν ἢ καπηλεία. Αὐτὴ ἦταν, ὑπαγορευμένη καὶ ἀπὸ τὴν ἐπαρχιακὴ ἔδρα της, ἡ σεμνότητά της. Τώρα ποὺ ἡ μετατόπιση τοῦ γενικοῦ καὶ τοῦ δικοῦ της ὀρίζοντα ἐπιβάλλεται, εἶναι ἐπιτακτικὴ καὶ μιά ριζικὴ της ἀνανέωση. Διεύρυνση τῆς ἐκδοτικῆς ομάδας, πνευματικὸς ἀναπροσανατολισμὸς, εἰδικὲς ὑπευθυνότητες, καιναύργια — μέσα κι ἔξω — φυσιογνωμία, εἶναι οἱ ἀναγκαῖοι ὁροὶ γιὰ τὴ συνέχειά της.

Γιάννης Δάλλας

ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, 1972-1973

I

«βῆ βῆ»

Ἄριστοφάνης

Χρόνια μετὰ τὸ «νέον» στὰ φλωροκαπνισμένα μαγαζιά
 τῆς ὁδοῦ Ἀβέρωφ
 τὸ «νέον» ποὺ νυστάζει μὲς τὴν ὀμίχλη
 κι ὁ ἥλιος ἀγκαστὸς νὰ φύγει καὶ νὰ γυρίσει
 χωρὶς ν' ἀμνηστεύεται,
 εὐδόκησε κι ἡ σχολὴ τοῦ Γένους — μεγάλη ἢ χάρη της. Καὶ νὰ
 μᾶς ἦθε ἕνας ἕνας μὲ τὰς συζύγους καὶ τὰς τηβέννους του
 ὁ κλητῆρας καὶ τὸ πηγαιέλα του στῆς κυρίας προέδρου
 — περάστε μετὰ τὴ συνεδρίαση γιὰ ἕνα κοῦμ κᾶν —
 καὶ τὰ φοιτητάκια σὰν ἀγοροξυπνημένα σεντόνια.

Σοφοὶ ἀνατέλλοντες στὰ ἰσνάφια μας τὰ βασιλεμένα.

Καὶ τὸ σοφιστάκι κάθε βράδυ νὰ βάζει πλώρη γι' ἄλλοῦ
 ὀρθοσκοπὸς γιὰ ἕνα φεγγάρι. Κι ἐκεῖ σ' ἕνα σπίτι
 μὲ τὶς ἀρχαῖες καμάρες, τοὺς νέους ἀστοὺς τοῦ Καλαί,
 φαῖδρά ῥητορεύοντας, τὸ μακροβούτι του στὰ θολά,
 νὰ χαχανίζει τὸ ζευγαράκι τοῦ καναπέ : μπε μπε,
 μακρονά ἀπ' τὸ γκαλντερίμι τῶν πεπεδημένων
 κι ἐκεῖνος ὁ ἀρχάριος νὰ φαντάζεται ρεμπελιά ποπολάρων.

Στὸ μεταξὺ τὸ Μιτσικέλι τοὺς κάνει σίγρι ἀπὸ μακρονά :
 — Πήγατε στὸ νησί ; Εἶδατε τοὺς ἄλλους σοφοὺς μὲ εἰλητάρια ;
 « Ὁ ἔλληρ Πλάτων ὁ ἔλληρ Ἀπολλῶνιος ὁ ἔλληρ Θουκυδίδης
 ὁ φιλόσοφος ; »

Στὴ νιότη σας τὴ βασιλεμένη ψηλαφίσατε ὅπως ἐγὼ
 τὰ ἄλλα σώματα, εἰλητάρια τῶν Χαρίτων ;

2

Τὰ περιπολικὰ εἶναι παντοῦ Ὁ ἦχος τους ἔχει ζώσει τὸ σπι-
τι Ἔνα φεύγει κι ἕνα ἔρχεται Πάλι βραχυκνκλώθηκε ἡ
γειτονιά Κι οἱ ἔνοικοι μ' ἕνα δαδι πανικόβλητοι Στὶς σκά-
λες τοὺς φωταγωγὸς τὶς σοφίτες Ἄλλοι στὰ ὑπόγεια σημαί-
νοντας ρυθμικὰ Ἀπὸ ντουβάρι σὲ ντουβάρι νὰ φύγει τὸ σῆμα
Ἐγὼ μ' ἕνα κεφάλι μαρμάρου στὸ στήθος μου Κι αὐτὰ σ'
ἀκατανόητη στάθμευση Μὲ κάτι ἀσυρμάτους σὰν ἔλικες φεγ-
γαριοῦ Δωροδοκώντας τὴ μικρὴ τοῦ περιπτερά Μὲ τὴ μη-
χανή τους αἰώνια στὸ ρελαντί Μαρσάροντας μὴν ἀκουστεῖ τὸ
παράρτημα Κι ἐγὼ ἕνας κοῦρος πὸν ἐπιτέλους βημάτισε Ἀ-
νοίγω τὶς γρίλλες κι ἐξαφανίζονται

3

Θὰ πιάσω ὀρθὴ κι ἀνάποδη ραφὴ τὴ λίμνη καὶ θὰ τὰ τινάξω
πέρα: Τράπεζες παραρτήματα τοὺς δρόμους μὲ τοὺς μετανάστες
σας. Ὅπως ἐκεῖνος ὃ νταῆς τὴν ἄκρη τοῦ τραπεζομάντηλου καὶ
χύνονται ὄρνια καὶ σκυλιὰ στοὺς 4 ἀνέμους γλειφοντας τὸ αἷμα
καὶ τὰ τσιριχτά σας —

Τραβηχτεῖτε!

4

Πρώτη φορὰ ὄνειρεύτηκε ὄνειρα νὰ γίνονται ἦχοι:

Ἐύπνησε κι ἄκουσε τὴν πόρτα του ν' ἀνοίγει ἀθόρυβα
Οἱ τοῖχοι του μιὰ διαφάνεια κι ἀναγνώρισε τὰ πρόσωπα
(Ὁ σφάχτης ὁ ἐκκαθαριστὴς ὁ τραυματιοφορέας κι ἄλλοι)
Γνώριμοι γέλιονες μὲ τοὺς παλιούς τους ρόλους σὲ προπόνηση
Ἄλτες ἐπὶ κοντῶ καὶ κάποιος ἔδινε τὸ πρόσταγμα
Σ' ὄλες τὶς πόρτες τους σὰ νὰ κυμάτιζε δάσος ραβδούχων
Κι ὁ μακελλάρης τῶν μετόπισθεν τοὺς μοίραζε παράσημα
Κάποιος μετακινούσε τὸ σηματοδότη πέρα ἀπὸ τὰ σύννεφα

Τώρα ἡ στρατόσφαιρα εἶναι μέσα μου — εἶπε κι ἔνωσε
καὶ τὴ δική του σιλουέτα σ' ἕνα πῆδημα θανάτου

Ἄλτες ἐπὶ κοντῶ καὶ νὰ ξανάρχονται ἦχοι ἀπὸ ψηλότερα

5

νεότερα τῆς ὁδοῦ Ἀρύβα

Χύνονται ἀπὸ τίς μύστρες τῶν χρυσοχοείων ἔξω τὰ πουλιά

*Κι ἡ μέρα ξύπνησε μὲ μιὰ διαβουλευμένη ὀμίχλη χρώματος χαλί
Τὰ βουνὰ παρόντα κι οἱ συνοικίες λούφα καὶ παραλλαγή — ἀνά-
φερε ὁ σκοπὸς τῆς πύλης Τέλεια καστρούπολη μὲ τὴν καρδιά
μου νὰ χτυπιέται σὰν φυλακισμένη λίμνη πίσω ἀπ' τὰ βουνά
Δυὸ τρεῖς ψυχές μὲ γάτζους στὰ τηλεγραφόξυλα κι ἓνα πουλι
κοκκινολαίμης τοὺς ρωτᾷ Μὴν εἶδατε τοὺς ζωντανοὺς καὶ τί
γυρεῦτε ἀπὸ τ' ἄγρια χαράματα μὲς στὴ φωλιά μας Κρεμοῦ-
με ἀσετυλίνες γιατί μεσημέριασε καὶ θὰ περάσει ὁ δρόμος μὲ τὸ
βασιλιά του Καὶ τότε ὁ δρόμος σκίστηκε στὰ δυὸ οὐρλιάζοντας
καὶ πέρασε ὁ Ἀρύβας μολοσσὸς τοῦ στρατοπέδου Περονᾶ ξανα-
περονᾶ τροπαιοφόρος μὲ τοὺς μπόγιες του κι ἀπόμεινε ὁ σκοπὸς
σὲ στάση προσοχῆς*

*Τὸ Ἀσλὰν τζαμί τὸ Φατιγιέ τζαμί σὲ στάση προσοχῆς
Θὰ συνηθίσετε μαγιόροι μου — εἶπε τὸ κοπάδι τῶν πουλιῶν καὶ
ξαναμπήκε μὲς στὶς μύστρες τῶν χρυσοχοείων*

6

προσωπογραφία (λεπτομέρεια)

*«... Αὐτός,
αὐτὸς εἶναι λοιπὸν ὁ Φρόντης
καταθλιπτικὸς κι ἄκαρπος σὰν κυπαρίσι
κι αὐτὰ τὰ μάτια του
σὰν χάντρες παλαιοπωλείου ἢ περιπολικὰ
μανθλώντας τὰ ἐπιτελικὰ στελέχη του
σκόλος γλωσσάριος στὸ τζιπ ἢ ξεμυτιζοντας
μὲ δυὸ ξυλᾶρμενα κανιά
παράχρονος
κι ἀπὸ τὸ μιναρὲ τοῦ Ἀσλὰν πασὰ ψηλότερος.*

Σὰν διπλωμάτης σὲ διαθεσιμότητα, εἶπε ὁ Νικήτας».

7

Εἴμουν καὶ δὲν εἴμουν ἐδῶ

*Σ' αὐτὰ καὶ τὰ πέρα βουνά
ἢ καρδιά μου μιὰ σύνθλιψη
σὰν τὸ Ζαγόρι μετέωρη
πὸ τὸ καφε ἢ Κατοχή
κι ἄλλοτε πάλι σὲ γάζωνε
μιὰ ριπή τοῦ Λυκαβητοῦ
φωνή μου τῆς μαύρης ἀσφάλτου*

*Ἀνάμεσα σ' αὐτὴ τὴν Παμβώτιδα
καὶ τὴ λίμνη τοῦ Μαραθώνα
χρυσοφόροι Μῆδοι παντοῦ*

*Εἶδα σημεῖα καὶ τέρατα
ἀπὸ ἴνα φεγγίτη τοῦ μιναρὲ
τὴν ἔκρηξη τοῦ Κανάβεραλ
τίς ἐφημερίδες σφαγεῖα
αὐτὸν νὰ χρίεται πρόεδρος
τὸν ἄλλον πὸν φόρεσε βέρα
τίς κυράτσες τους καρακάξες
— θέ μου, δὲν τρώγονται! —
μιὰ γριά νὰ διαφημίζει
βότανα γιὰ τοὺς καρκινοπαθεῖς
εἶδα τὸν Χάρη τοῦ Κόμματος
νὰ μοιράζει συχωροχάρτια
τὴ γυναικα μου σὰν τρυγόνα:
«Ὁ Κωσταντίνος ὁ μικρὸς
κι Ἰλέξης ἀντρειωμένος»*

*Εἶδα τὴ χώρα μου ἀνάστροφη
τὰ βουνά μου κωνηγημένα
κι ὁ πρόεδρος τὴ ροκάνα του
ὁ ποιητῆς τὴ ροκάνα του
Ἰος Νάξος Σίλινος*

Φολέγανδρος κι ἄλλα χρυσόψαρα

Παρά πόδα Λαυρίου ἢ νῆσος
κι ἢ Λέρος ἀπαραμύθητη

Ἐκπὸ ἄνα φεγγίτη τοῦ μιναρῆ
εἶδα τὸ μιναρῆ καὶ τὸν Παρθενῶνα.

8

Χειμῶνας ἄνοιξη χειμῶνας καλοκαίρι πίσω καλοκαίρι καὶ μπρο-
στὰ χειμῶνας πὸν δὲν φράζεται
Δὲν φράζεται ἢ καρδιά μὲ τὰ ὄνειρα μοναχικὴ σὰν μυρμηγκο-
φωλιά στὸ κοκκινόχωμα
Σ' ἄνανθες δάφνες χάθηκε ὁ παράφορος κι ἡ ἐλπίδα πίσω του
πανὶ πὸν δὲν οὐριοδρομήσε
Περῶν ὁ ἀγέρας σὰν τὸν κλέφτη μὰ καμὰ χορδὴ του δὲν ξυπνᾷ
τὴν προδομένη περιπέτεια
Γύρω βουνὰ σὰν βλοσυροὶ πατέρες κάτω ἢ μέρα χαμηλώνοντας
τὴ λάμπα τῆς ἀπάνω ἀπὸ τὴς μνῆμες μας
Κι οἱ δρόμοι οἱ δρόμοι κάποτε ἄριθροῖες τοῦ νυχτερινοῦ παλμοῦ
μας τώρα σκοτισμένοι ἄλλιως παράλογοι

Φίλοι μου, νᾶ ἔναι ὁ δόλος ὁ παλιὸς ἢ συμπαιγνία τῶν δυνατῶν
ἢ ἐποχὴ πὸν ξεδιπλᾷ ἀπ' τὸ αἷμα μας;

Wallace Fowlie

Μπωντελαίρ και Έλιοτ: οί έκφραστές τῆς ἐποχῆς

Ὁ ποιητῆς Θωμᾶς Έλιοτ, πού σήμερα τιμᾶμε, δέν περιμενε τὴν αἰωνιότητα γιὰ νὰ γίνει αὐτό πού ἔγινε. Ἡ φωνή του, ἡ έκφραση τῆς μορφῆς του, καθὼς και τὸ ἔργο του, πιστοποιοῦσαν ὀρισμένους τρόπους σκέψης και εὐαισθησίας, πού συνήθως εἶναι συνυφασμένοι με τὸν κλασικὸ συγγραφέα, με τὸν ἄνθρωπο, πού ἔχει πάρει κιόλας τὴ θέση του στὴν ἱστορία τῶν γραμμάτων και τοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ στίχος τοῦ Μαλλαρμέ, πού με ἐλαφριά ἀπόκλιση ἀπὸ τὰ καθιερωμένα, μᾶς χρησιμεύει σάν ἓνα εἶδος πρώτης μῦσης, χρησιμοποιήθηκε προηγουμένως ἀπὸ τὸν Ἀμερικανὸ Πόε, τὸν ὁποῖο, ἴσως, ὁ Έλιοτ δέν θὰ εἶχε διαβάσει τόσο προσεκτικά, ἂν ὁ Μπωντελαίρ δέν τὸν εἶχε ἀποκαλύψει στὸ Ἀμερικάνικο ἀναγνωστικὸ κοινό. Ὁ ποιητῆς εἶναι ἓνας ταξιδευτῆς, ἓνας μεσολαβητῆς, ἓνας μεσάζων, πού ἐξ αἰτίας του γινόμαστε ἱκανοὶ νὰ νοιώθουμε τὴ σχέση μας με δυνάμεις πού ξεπερνοῦν τίς πνευματικῆς μας ἱκανότητες. Χάρη στὸν ποιητὴ τὸ σύμπαν, ἀντιληπτό ἀπὸ τίς αἰσθήσεις μας, οἱ ἐποχές και οἱ πολιτεῖες, οἱ ἄνθρωποι και ἡ ἀθλιότητά τους γίνονται ἀντικείμενα ἀγάπης με προσοχή και θερμὴ και κατανόηση. Ὁ Μπωντελαίρ κι ὁ Έλιοτ ἦσαν ποιητῆς και γι' αὐτὸ τὸ λόγο σήμερα, μολονότι δέν ζοῦν πιά, βασιζόμεστε στὴ μαρτυρία τους. Μιλοῦν γιὰ λογαριασμό μας. Ἐμεῖς ἐλάχιστα τοὺς γνωρίζουμε. Αὐτοὶ μᾶς γνωρίζουν και ξέρουν ἐπίσης πολλὰ πράγματα, πού ὑπάρχουν πέρα ἀπὸ μᾶς.

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. ὁ Μπωντελαίρ ἀντιπροσώπευε ἓνα πλῆθος ἀπὸ στοιχεῖα, πού ἡ πνευματικὴ σύνθεση τῆς Γαλλίας δέν γνώριζε τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη και πού, ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μπωντελαίρ, μελετῶνται και διευρευνῶνται με μιὰ κριτικὴ ὀξὺνοια, πού συνεχῶς ἀνανεώνεται.

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα, μεταξὺ 1930 και 1950, ἡ θέση τοῦ Έλιοτ στὴν Ἀγγλία και στὴν Ἀμερικὴ παραλληλιζόταν με τὴ θέση πού κατεῖχε ὁ Μπωντελαίρ. Κάθε σελίδα στὰ γραπτὰ τοῦ τελευταίου και κάθε σελίδα τῶν γραπτῶν τοῦ Έλιοτ ἐξαιρεῖ τὴ φαντασία σάν τὴν εὐγενέστερη ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου. Σχεδὸν πάνω ἀπὸ μισὸς αἰώνας χωρίζει τοὺς δύο ποιητῆς, ἀλλὰ καθέννας στὴν ἐποχὴ του ἔδειξε τίς ἴδιες ἀρετῆς και τίς ἴδιες προθέσεις γιὰ τὴν ποίηση ἀνάλυση, σαφήνεια και ἐπιβεβαίωση τῆς προσωπικότητάς μας. Και οἱ δύο ἔτρεφαν με πάθος

τὸ σχέδιο νὰ ἀνακαλύψουν ξανὰ ἀθθεντικές ἀνθρώπινες ἀξίες και νὰ καταπολεμήσουν ἐκεῖνες τὶς μορφές στασιμότητας, πού σέ κάθε γενιά ὁ ἄνθρωπος ἐπινοεῖ πρὸς δυστυχία του.

Ἐ Μπωντελαίρ και ὁ "Ελιοτ ποτέ δὲν ὑπῆρξαν στρατευμένα μέλη κάποιας ομάδας. Κάπως ἀπόμακροι και κάπως μυστικοί, ἀλλὰ μὲ μιὰ πνευματικὴ στερεότητα, πού ἔγινε αἰτία νὰ τοὺς σεβόμαστε και μάλιστα νὰ νοιώθουμε κάποιο δέος ἀπέναντί τους, μελέτησαν πλῆθος στοιχείων πού ἔχουν κυριαρχήσει στὴν κριτικὴ συνείδηση και τὴν ποιητικὴ δημιουργία τῆς Εὐρώπης και τῆς Ἀμερικῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια.

Ἡ παράδοση πού ἀκολούθησε ὁ "Ελιοτ ἦταν ἐξ ἴσου Γαλλικὴ και Ἀγγλική. Διάβασε Μπωντελαίρ γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1907 ἢ τὸ 1908 και ὁ ἴδιος ὁμολόγησε ὅτι αὐτὸ τὸ διάβασμα τὸν συγκίνησε βαθειά. Τὸ βιβλίο τοῦ Ἀρθουρ Σάμmons γιὰ τοὺς Γάλλους συμβολιστές, πού τὸ διάβασε τὸ 1908, τοῦ ἀποκάλυψε τὸν Λαφόργκ και γιὰ κάμποσο καιρὸ μετὰ ἡ ἐπίδραση τοῦ Λαφόργκ ἦταν ἰσχυρότερη ἀπὸ τοῦ Μπωντελαίρ. Ὁ "Ελιοτ ἐντυπωσιάσθηκε ἔντονα ἀπὸ τὴν εὐαισθησία τοῦ Μπωντελαίρ γιὰ τὴν ἐποχὴ του. Ὁ Μπωντελαίρ μὲ τὴν τέχνη του φανέρωσε τὴν ἐπίγνωση πού εἶχε γιὰ τὴ θέση τοῦ ἀνθρώπου στὸ σύγχρονο κόσμο. Τὸ παράδειγμα τοῦ Μπωντελαίρ δίδαξε τὸν "Ελιοτ πὼς εἶναι ἀπαραίτητο νὰ βρεῖ μιὰ καινούργια γλῶσσα, μιὰ γλῶσσα ἰσάξια νὰ μεταδώσει τὴν εὐαισθησία τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Ἡ πρώτη ὑποχρέωση γιὰ τὸν ποιητὴ εἶναι νὰ δημιουργήσει μιὰ γλῶσσα δική του, γιὰ νὰ μὴ χάσει τὴν ιδιότητα τοῦ ποιητῆ.

Στὸ δοκίμιό του «Donne in Our Time»¹ ὁ "Ελιοτ ἀναπτύσσει τὴν ἀποψη ὅτι ὁ ποιητὴς στὴν ἀρχὴ τῆς καριέρας του ὀφείλει νὰ ξεχωρίσει κάποιον ποιητὴ ἢ ποιητικὴ σχολή, πού ἀπέναντί τους τρέφει μιὰ ιδιαίτερη συμπάθεια και πού ἐξ αἰτίας τους μπορεῖ νὰ καλλιεργήσει τὸ ταλέντο του. Ἀπὸ κάποια εὐρύτερη ἀποψη ὁ ποιητὴς αὐτὸς γιὰ τὸν "Ελιοτ ὑπῆρξε ὁ Μπωντελαίρ.

Ἄν συγκρίνουμε τὴν ποιητικὴ σταδιοδρομία τοῦ Μπωντελαίρ, πού ἀρχίζει περίπου τὸ 1845, και τοῦ "Ελιοτ, πού τελειώνει γύρω στὸ 1955 ἢ 1960 ἔχουμε ἓνα χρονικὸ διάστημα, πού ἀντιπροσωπεύει σχεδὸν τὴ νεώτερη ἐποχὴ, ἓναν αἰῶνα Εὐρωπαϊκοῦ και Ἀμερικάνικου πολιτισμοῦ, πού κυριώτερο χαρακτηριστικὸ του, κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ Μπωντελαίρ και τοῦ "Ελιοτ, εἶναι ἡ σύγχυση. Σύγχυση σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς.

1. «Ὁ Donne στὴν ἐποχὴ μας» (Ἀγγλος ποιητῆς 1573 - 1631) Σ. τ. Μ.

Για τὸν Ἐλιοτ ὁ Μπωντελαίρ ὑπῆρξε κάτι πολὺ περισσότερο ἀπὸ ποιητής. Ἦταν αὐτὸς ποὺ ἀνακάλυψε μιὰ ἀξιόλογη ἀποψη, μιὰ θέση ἀπέναντι στὴ σύγχυση ποὺ ἔβλεπε παντοῦ. Ὑπῆρξε ἀκόμη αὐτὸς ποὺ ἀνακάλυψε ἕνα νέο εἶδος εὐαισθησίας, ἕναν τρόπο νὰ κατανοεῖ κανεὶς αὐτὴ τὴ σύγχυση. Ὑπῆρξε, ἴσως εἰδικὰ γιὰ τὸν Ἐλιοτ, ἕνας πιστὸς τῶν ἠθικῶν ἀξιών. Γιατὶ ὁ Μπωντελαίρ ἦταν ὁ συγγραφέας ποὺ στὴν αὐγὴ τῆς σύγχρονης ποίησης διακήρυξε πὼς ὅλη ἡ ἐξέχουσα ποίηση ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἠθικὴ. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψη τοῦ Ἐλιοτ ἡ σπουδαιότητα τοῦ Μπωντελαίρ ὀφειλόταν κυρίως στὴ γνώση του γιὰ τὸ πρόβλημα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἄν ὁ Μπωντελαίρ ἀνακάλυψε γιὰ λογαριασμό του κάποιες θρησκευτικὲς ἀξίες, π.χ. τὴν ταπεινοφροσύνη, τὴν ἀνάγκη τῆς προσευχῆς, τὴ συναίσθηση τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος, ἢ ὑποχρέωσή του ὡς ποιητῆ (Ὁ Ἐλιοτ τὸ ἐπανάλαβε πολλὰς φορὰς) δὲν ἦταν νὰ ἀσκήσει τὸν Χριστιανισμό ὡς θρησκεία, ἀλλὰ νὰ κάμει αἰσθητὴ στὸ σύγχρονο κόσμο τὴν ἀναγκαιότητά του.

Στὸ τελευταῖο του δοκίμιο γιὰ τὸν Μπωντελαίρ, γραμμένο τὸ 1930, ὁ Ἐλιοτ ἐπανάλαβε αὐτὴ τὴ σημαντικὴ φράση του: «ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἄνθρωπος ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ ἀναγνωρίσει ὑπερφυσικὰ ἀλήθειες· κι ὄχι ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ τις ἐπινοήσει». Καὶ ἡ ποίηση τοῦ Βιγιὸν ἐξ ἴσου μὲ τοῦ Μπωντελαίρ ὑπῆρξε γιὰ τὸν Ἐλιοτ μιὰ ποίηση ἀσυνείδητα χριστιανικὴ. Σὲ μιὰ συνέντευξη ποὺ εἶχε στὴν ἑφημερίδα «La France Libre»¹ τὸ 1944 (15 Ἰουνίου) ὁ Ἐλιοτ, θέλοντας νὰ ἐξηγήσει τί σημαίνει γι' αὐτὸν Γαλλία, ἀπάντησε πὼς ἂν δὲν εἶχε ἀνακαλύψει τὸν Μπωντελαίρ καὶ τοὺς Μπωντελαίρικούς ποιητές, εἶχε τὴ γνώμη ὅτι δὲν θὰ εἶχε γίνει συγγραφέας.

Ἡ νέα Ἀμερικάνικη ποίηση, ποὺ δὲν πηγάζει οὔτε ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ Πόε, παράδοση ποὺ προβάλλει ἔντονα τὸ ὑποκειμενικὸ στοιχεῖο καὶ τὶς μουσικὲς ιδιότητες, οὔτε ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ Οὐίτμαν, ποὺ εἶναι περισσότερο ρητορικὴ καὶ λαϊκὴ, γεννήθηκε στὸ Λονδίνο γύρω στὰ 1915. Ἡ ἐπίδραση τῶν Γάλλων συμβολιστῶν σφράγισε καὶ πλούτισε ὅλη τὴ νέα ποίηση. Ὁ Οὐλ. Μπ. Γέητς στὸ Σικάγο, τὸ βράδυ τῆς 1ης Μαρτίου τοῦ 1914 στὶς αἴθουσες τοῦ Cliff-Dwellers, ὅπου εἶχε δοθεῖ πρὸς τιμὴν του ἕνα γεῦμα ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Poetry Magazine», εἶπε σὲ μιὰ ὁμιλία, ἡ ὁποία ἀναφερόταν στὸ τεῦχος τοῦ ἴδιου περιοδικοῦ, ποὺ ἐκδόθηκε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1914: «Σχεδὸν ὅλες οἱ σημαντικὲς

1. Ἡ ἐλεύθερη Γαλλία. Σ. τ. Μ.

επιδράσεις στις τέχνες και τὰ γράμματα ἔρχονται ἀπὸ τὸ Παρίσι, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Τσῶσερ μέχρι σήμερα...». Ὁ Γέητς μίλησε ξεκάθαρα σχετικά μὲ «τὴν αἰσθηματικότητα, τὴ ρητορικήτητα, τὴν ἠθικὴ ἔξαρση ποὺ βρῆκε στὰ ἀμερικάνικα περιοδικὰ καὶ διακήρυξε ὅτι αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ ὑπῆρξαν, ὄχι γιατί οἱ Ἀμερικανοὶ βρίσκονταν τόσο μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, ἀλλὰ γιατί ὑπῆρξαν τόσο μακριὰ ἀπὸ τὸ Παρίσι. Ἀναφέρει κάτι ποὺ τοῦ εἶχε συμβεῖ στὸ Παρίσι, ὅταν συνάντησε τὸν Πῶλ Βερλαῖν. Ρώτησε δηλ. τὸν Βερλαῖν γιατί ὁ Γάλλος ποιητὴς δὲν μετέφρασε Τέννυσον καὶ ὁ Βερλαῖν ἀπάντησε στὸν Γέητς ὅτι ὁ Τέννυσον ἦταν «πολὺ Ἀγγλος, πολὺ εὐγενής» γιὰ νὰ μεταφραστεῖ στὰ Γαλλικά. Ὁ Γέητς πρόσθεσε στὸν ἔπαινό του γιὰ τὴ Γαλλικὴ λογοτεχνία τὴν πίστη του ὅτι «στὰ καλλίτερα Ἀγγλικά γραπτὰ κυριαρχεῖ ἡ Γαλλικὴ κριτικὴ» στὴ Γαλλία ὑπάρχει ἡ σπουδαιότερη κριτικὴ σκέψη».

Ὁ René Taupin στὴν ἀξιόλογη διατριβὴ του γιὰ τὴ Γαλλικὴ καὶ τὴν Ἀμερικάνικη ποίηση ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ποὺ ἐπισήμανε τὴν ὁμιλία ποὺ ἔκανε ὁ Γέητς στὸ Σικάγο τὸ 1914 καὶ ὁ πρῶτος κριτικὸς ποὺ ἀνίχνευσε τὸ θέμα αὐτοῦ ἐδῶ τοῦ δοκιμίου, Μπωντελαίρ καὶ "Ελιοτ.

Σὲ ἓνα του ποιήμα, γραμμένο ἀπευθείας στὰ Γαλλικά, ποὺ ἐπιγράφεται «Mélange adultère de tout» ὁ "Ελιοτ μᾶς ἔχει κληροδοτήσει τὸ πορτραῖτο του. Ἐμφανίζεται σ' αὐτὸ σὰν πολυτετρατημένος κοσμοπολίτης ποὺ παίζει διαφορετικὸ ρόλο σὲ κάθε χώρα ποὺ ἐπισκέπτεται :

en Amerique, professeur...
 en Angleterre, journaliste...
 en Vorkshire, conférencier...
 À Londres, un peu banquier...
 A Paris, jemenfoutiste...
 en Allemagne, philosophe...¹

Ὁ τόνος αὐτοῦ τοῦ μικροῦ ποιήματος, ὅπου ὁ "Ελιοτ μιλάει γιὰ τὴν περιπλάνησή του,

1. Στὴν Ἀμερικὴ, καθηγητής...
 Στὴν Ἀγγλία, δημοσιογράφος...
 Στὸ Γιوركσάιρ, ὁμιλητής...
 Στὸ Λονδίνο, λιγάκι τραπεζίτης...
 Στὸ Παρίσι, ζεμανφουτίστας...
 Στὴ Γερμανία, φιλόσοφος...

J'erre toujours de-ci de-là...

De Damas jusqu'à Omaha...¹

ἀπηχεῖ τὸν εἰρωνικό ἦχο τοῦ Λαφόργκ, ἡ μοναξιά ὁμως τοῦ ἐρασιτέχνη τῆς νομαδικῆς ζωῆς ἀνακαλεῖ τὴ φιλαρέσκεια τοῦ Μπωντελαίρ. Ἀντίθετα ὁμως ἀπὸ αὐτὸ ποὺ λέει στὸ ποίημά του, ὁ Ἔλιοτ θὰ βυθίσει τὰ ἴχνη του μέσα στὴ γηραιὰ Ἀγγλία. Καὶ θυμόμαστε βέβαια ὅτι ὁ Μπωντελαίρ δύσκολα πάντοτε ἐγκατέλειπε τὸ Παρίσι.

Αὐτὸ ποὺ σήμερα ἀποτελεῖ κοινοτοπία στὶς κριτικὲς γιὰ τὸν Μπωντελαίρ εἶναι ὅτι ὁ ποιητὴς ποὺ ἔγραψε τὰ «Fleurs du mal»² γίνηκε ἡ φωνὴ τοῦ αἰώνα του· δημιούργησε μιὰ λογοτεχνικὴ μορφή ποὺ εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐκφράσει μιὰ στιγμή τοῦ πολιτισμοῦ· ἐρμηνεύοντας τὸν ἑαυτό του, ἐρμήνευσε τὴν ἐποχὴ του — ὅλα αὐτὰ θὰ εἰπωθοῦν σύντομα, ἔχουν κιόλας εἰπωθεῖ, γιὰ τὸν Τ. Σ. Ἔλιοτ.

Ἡ ἐσωτερικὴ ὄθηση πρὸς τὴν ποίηση εἶναι ἡ συγκίνηση ποὺ ἕνας ποιητὴς νοιώθει στὴ σχέση του μὲ τὸν ἑαυτό του, στὴ σχέση του μὲ τοὺς ἄλλους, μὲ τὸν κόσμον ποὺ τὸν περιβάλλει κι ἀκόμη μὲ τὸ παρελθόν του, μὲ τὰ παιδικὰ του χρόνια, μὲ τὸ θάνατο. Αὐτὸ τὸ θέμα εἶναι βασικὸ καὶ στὸν Μπωντελαίρ καὶ στὸν Ἔλιοτ.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ πρώτου Κουαρτέτου «Burnt Norton» ὁ Ἔλιοτ μιλάει γιὰ τὸ χρόνο ποὺ εἶναι αἰώνια παρών, γιὰ τὸ ρόδο τοῦ κήπου τῆς παιδικῆς του ἡλικίας.

Φύγετε, εἶπε τὸ πουλί, γιατί τὰ φύλλα ἦταν γεμάτα παιδιὰ... Καὶ στὸ τέλος τοῦ τετάρτου Κουαρτέτου «Little Gidding», λέει ὅτι

Εἴμαστε γεννημένοι μὲ τὸ θάνατο...

Ἡ στιγμή τοῦ ρόδου καὶ ἡ στιγμή τοῦ σμίλακα ἔχουν τὴν ἴδια διάρκειαν.

Τὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ εἶναι στὴ βάση του τὸ πρόβλημα καὶ ἐξερεύνηση τοῦ παρελθόντος. Ὁ Μπωντελαίρ, ἐξετάζοντας κάποια ἔργα τέχνης, ἔγραψε πῶς πολλές φορές εἶχε τὴν αἴσθηση ἐνὸς δράματος τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ καλλιτέχνη. Ἰδιαιτέρα σὲ μιὰ φράση παρουσίασε ἕνα στοιχεῖο ποὺ σήμερα εἶναι συνυφασμένο μὲ τὸν Προύστ, ποὺ ἔχει σχέση μὲ μιὰ παιδικὴ θλίψη καὶ ποὺ ὅταν ἐπεκταθεῖ μπορεῖ νὰ ἀποβεῖ, γιὰ ἕναν ἐνήλικον μὲ ἰδιαιτέρην εὐαίσθησιν, ἡ πηγὴ ἐνὸς ἔργου τέχνης. «Tel petit chagrin, telle

1. Περιπλανιέται πάντα ἐδῶ κι' ἐκεῖ, ἀπ' τὸ Νταμάς ὡς τὴν Ὁμάχα.

2. «Τὰ Ἄνθη τοῦ κακοῦ».

petite jeuissance de l'enfant, démesurément grossis par une exquise sensibilité, deviennent plus tard dans l'homme adulte, même à son insu, le principe d'une oluvre d'art»¹. Αυτό τὸ κομμάτι, πού ἔχει μεγάλη σημασία γιά τίς αἰσθητικές ἀπόψεις τοῦ Μπωντελαίρ, τελειώνει μέ τήν περίφημη φράση: «Le génie n'est qui l'enfance nettement formulé»².

Ἡ ποιητική περιγραφή τοῦ Μπωντελαίρ καί τοῦ "Ελιοτ πηγάζει περισσότερο ἀπό τίς ἐντυπώσεις καί τίς μνημες τής νεανικῆς ἡλικίας παρά ἀπό τὰ διαβάσματά τους κι αὐτό εἶναι πρὸς ἔπαινό τους. Ἡ ἀγάπη γιά τή θάλασσα π.χ. κατέχει μιὰ σημαντική θέση στά γραπτά τους. Τὸ μοναδικὸ θαλάσσιο ταξίδι πού ἔκανε ὁ Μπωντελαίρ ὑπῆρξε αἰτία νὰ ἐμπνευστεῖ μερικὸς ἀπὸ τοὺς πιδὸ συγκλονιστικὸς στίχους του.

Στὸ «La vie antérieur»:³

Les houles, en roulant les images des cieux...⁴

Στὸ «L'Homme et la mer»⁵, ἔπου ἡ θάλασσα εἶναι ὁ προστατῆς τῶν μυστικῶν:

O mer, nul ne connaît tes richesses intimes,

Tant vous êtes jaloux de garder vos secrets!⁶

Στὸ «La Chevelure»⁹, ἔπου τὰ μαλλιά τής Joanne εἶναι μιὰ ἐβένινη θάλασσα:

Tu contiens, mer d'ébène, un éblouissant rêve

De voiles, de rameurs, de flamme et de mâts...⁸.

«Je te donne ces veres»⁵, ποίημα ἀφιερωμένο στὴν ἀγαπημένη, αὐτοαποκαλεῖται καράβι:

Vaisseau favorite par un grand aquilon...¹⁰.

1. Μιά κάποια μικρὴ θλίψη, μιὰ κάποια μικρὴ ἀπόλαυση στὴν παιδικὴ ἡλικία, ὑπερπολλαπλασιασμένη ἀπὸ μιὰ βαθειὰ εὐαισθησία ἀποβαίνει ἀργότερα γιά τὸν ἐνήλικο, ἀκόμη καί ἐν ἀγνοία του, ἡ ἀρχὴ ἐνός ἔργου τέχνης.

2. Ἡ μεγαλοφυΐα εἶναι ἡ παιδικὴ ἡλικία, πού ἔχει ξεκάθαρα διαμορφωθῆ.

3. Ἑσωτερικὴ ζωή,

4. Οἱ φουσκοθαλασιές, παρασύροντας τίς εἰκόνες τ' οὐρανοῦ...

5. «Ὁ ἄνθρωπος καί ἡ θάλασσα».

6. Θάλασσα, κανεὶς δὲν ξέρει τὰ κρυφὰ σου πλοῦτη, Εἶσαι τόσο ζηλιάρα πού κρύβεις τὰ μυστικά σου!

7. «Τὰ μαλλιά».

8. Κλείνεις μέσα σου, ἐβένινη θάλασσα, ἓνα ἐκθαμβωτικὸ ὄνειρο ἀπὸ πανιά, κουπιὰ, φλόγες καί κατάρτια...

9. «Σοῦ χαρίζω τοὺς στίχους μου».

10. Καράβι ἀγαπημένο ἀπὸ τὸ δυνατὸ βοριά...

Στό «Le beau navire»¹ παρομοιάζει την όμορφιὰ μιᾶς γυναίκας πού περπατάει με καράβι πού ἔχει ἀνοιχτά τὰ πανιά του στό πέλαγος :

Tu fais l'effet d'un beau vesseau quiprent le large...².

Στό «Le Voyage»³ ἡ ψυχὴ πού ἀναζητᾷ τὸ ιδεῶδες μεταμορφώνεται σὲ τρικάρτη κορβέττα.

Notre âme eif un trois-mâts chrschant son Icarie...⁴.

Ὁ Ἔλιοτ, στό τρίτο κουαρτέτο του «Dry Salvages» ἀναπολεῖ ἓνα μικρὸ συγκρότημα βράχων, με ἓνα φάρο μακρὰ ἀπ' τὶς ἀκτὲς τῆς Ν. Ἀγγλίας στό Ἀκρωτήριον Ἀντῆς Μασαχουσέτης καὶ ἀναπτύσσει τὰ βρυσήμαντα θέματα τοῦ χρόνου, τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ἀνθρώπινου πεπρωμένου, χρησιμοποιώντας μεταφορὲς παρμένες ἀπὸ τὴ θάλασσα : ἀκτὲς, φύκια, θαλάσσιες ἀνεμῶνες, ἀστακοπαγίδες, κουπιὰ, γλάρους, καμπανάκια γιὰ τὴν ὁμίχλη, ναυάγια πού ἐπιπλέουν, ἀπόκρημνους βράχους, κύματα, ὁμίχλες, σημαδοῦρες...

Μέσα μας εἶναι ὁ ποταμός, ἡ θάλασσα εἶναι ὀλόγυρά μας...

Τὸν ἀστερία, τὸν σκληροπέταλο κάβουρα, τὸ ραχοκόκκαλο

[τῆς φάλαινας...

Ἡ θάλασσα κλείνει μέσα της πολλοὺς θεοὺς καὶ πολλὰς φωνές, λέει ὁ Ἔλιοτ καὶ τονίζει τὸν δυνατὸ δεσμὸ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴ θάλασσα καὶ στὴ στεριά :

Τὸ ἀλάτι εἶναι πάνω στὰ βᾶτα,

ἡ ὁμίχλη μέσα στὰ ἔλατα.

Τὸ οὐρλιασμα τῆς θάλασσας,

τὸ ἀλύχτημα τῆς θάλασσας, εἶναι λογιῶ-λογιῶ φωνές πού ὁμάδι ἀκούγονται συχνά...

Τὸ 1910 ὁ Ἔλιοτ ἔζησε στὴ Γαλλία καὶ στό Παρίσι. Ἐκεῖ παρακολούθησε μαθήματα στὴ Σορβόννη καὶ πῆρε ἰδιαιτέρα μαθήματα Γαλλικῆς γλώσσας ἀπὸ τὸν Alain-Fournier, πού τὸ 1913 δημοσίευσε τὸ «Le Grand Meaulnes». Τὸ Παρίσι πού ὁ Ἔλιοτ ἀντίκρυζε τὸ 1910 συνόψιζε τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς πόλης : Τὰ «Cahiers de la Quinzaine» ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στοῦ Πεγκύ, ἐνθουσιασμοὺς ἐπικρατοῦσε ἐπειδὴ ἡ αἴθουσα πού δίδασκε ὁ Χένρυ Μπέρξον στό Κολλέγιο τῆς Γαλλίας γέμιζε ἀσφυκτικὰ ἀπὸ ἀκροατὲς καὶ τὸ περιοδικὸ Nouvelle

1. «Ὁμορφο σκαρί».

2. Φαντάσεις σὰν καράβι ὁμορφο, πού στ' ἀνοιχτὰ τραβᾷει...

3. «Τὸ ταξίδι».

4. Πλοῖο τρικάρτη ἡ ψυχὴ μας πού ἀναζητᾷ τὴν Ἰκαρία της...

Revue Française ήταν κάτι έντελως καινούργιο. Κάμποσα χρόνια αργότερα, μιλώντας για το έτος 1910, σε ένα άρθρο γεμάτο σεβασμό για τον Ζακ Ριβιέρ ο "Έλιοτ είπε ότι κατά τη γνώμη του εκείνη την εποχή «ή Γαλλία εκπροσωπούσε την ποίηση». Γι' αυτό το λόγο είχε σαγηνευτεί από το έργο των Λαφόργκ, Κορμπιέρ, Βερλαίν, Μπωντελαίρ, Ρεμπώ και Γκωτιέ. Την εποχή εκείνη επίσης είχε διαβάσει μερικούς Γάλλους πεζογράφους Σταντάλ, Φλωμπέρ, τους αδελφούς Γκονκούρ, Μπεντά και Μαριτέν.

Απ' όλους αυτούς τους Γάλλους συγγραφείς ο Μπωντελαίρ επηρέασε βαθύτερα τον "Έλιοτ. Με τον Μπωντελαίρ ένοιωσε την πιο στενή συγγένεια. Συγγένεια στην ιδιουσυγκρασία και στον επιφυλακτικό χαρακτήρα, στην έντονη τάση τους να αυτοπειθαρχούν και να επίζητούν την αναμέτρησή τους με μία δύσκολη τέχνη, στην επιθυμία τους να δημιουργήσουν ένα διαφορετικό είδος τέχνης. Ο "Έλιοτ έξ αιτίας της δυνατής του προσωπικότητας μπόρεσε να αντίληφθει ότι η φιλαρέσκεια του Μπωντελαίρ ήταν πρώτα απ' όλα μοναξιά, κυρίως όμως ήταν η δύναμη της περισυλλογής που έφθανε τα όρια του ήρωισμού, ο πνευματικός άγώνας για έσωτερική τελείωση.

Σχεδόν την ίδια περίοδο της ποιητικής σταδιοδρομίας, όταν ήσαν ακόμα νέοι, ο Μπωντελαίρ και ο "Έλιοτ, διαπίστωσαν ότι ποίηση και κριτική είναι το ίδιο πράγμα. Στο ύψλότερο σημείο της καθαρότητας της η κριτική σκέψη μεταμορφώνεται σε ποιητική έμπνευση. Και οι δυο ποιητές αισθάνθηκαν την αμοιβαία εξάρτηση ανάμεσα στην κριτική και δημιουργική τους ικανότητα.

Το παράδειγμα του Μπωντελαίρ και η επίδρασή του φαίνονται κυρίως στα πρώτα ποιήματα του "Έλιοτ και σ' εκείνα που προηγήθηκαν από την «Έρημη χώρα» το 1922. Τα πρώτα ποιήματα δεν είναι παρά αποσπασματικές εικόνες ενός πολιτισμού σ' ένα στάδιο αποσύνθεσης. Το δράμα του ποιητή είναι έντονο σ' αυτές τις πρώτες του δοκιμές, τότε που μαθαίνει πώς να διαμορφώνει ένα όργανο κατάλληλο να αποκαλύψει αυτά που έχει δεϊ.

Ο Μπωντελαίρ τον δίδαξε τρόπους με τους οποίους αναθεώνει την ποιητική τέχνη άντλώντας από την καθημερινή ζωή μιās απέραντης μητρόπολης. Δίδαξε κυρίως τον Αμερικανό ποιητή τον τρόπο να εκφράζει τις ιδέες με έντυπώσεις. Ο «Προϋφροκ», σαν «ένα τραγούδι αγάπης», υπενθυμίζει το ποίημα του

Λαφόργκ «Complaintes»¹ ἢ ἀκόμη τὸ «La chanson du mal-aimé»² τοῦ Ἀπολλιναίρ. Ὁ Προῦφροκ ἐξ ἄλλου ἔχει μιὰ Μπωντελέρεια εὐαισθησία· βλέπει γύρο του λαγνεία, αἰσχρότητα, κακία. Ἀρρωσταίνει ἀπὸ τὴ χυδαιότητα κάθε μεγάλης πόλης. Ὁ λόγος τοῦ Ἔλιοτ προσπαθεῖ νὰ γεμίσει τὸ κενὸ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ποίηση, ἢ σ' αὐτὸ πού κατὰ παραδοσιακὸ τρόπο ἦταν κατανοητὸ ἀπὸ τὴν ποίηση, καὶ στὸ σύγχρονο κόσμο. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἐκεῖνο πού ὁ Ἀπολλιναίρ καὶ ὁ Μᾶξ Γιάκομπ ἔδωσαν στὴ Γαλλία τὸν 20ὸν αἰῶνα.

Αὐτὸ πού κάνει πραγματικὰ μέγανον τὸν Μπωντελαίρ εἶναι τὸ ὕψος τῆς ἐντάσης στὸ ὅποιο ἀνέβασε τὴν ποιητικὴ περιγραφή. Ἡ ἀνανέωση πού ἔφερε στὴ γλώσσα τῆς ποίησης συνοδευόταν ἀπὸ μιὰν ἀνανέωση τῆς δικῆς του στάσης ἀπέναντι στὴ ζωὴ. Σύμφωνα μὲ τίς αἰσθητικὲς ἀπόψεις τοῦ Μπωντελαίρ, ὅπως τίς διασαφηνίζει μὲ τὸ «Les Fleurs du mal», ὁ ποιητὴς μπορεῖ νὰ μεγεθύνει τὸ πιὸ ἀσήμαντο πράγμα. Μᾶς δίδαξε ὅτι ὑπάρχει ποίηση καὶ ὁμορφιὰ στὶς πιὸ μηδαμινὲς ὄψεις τῆς σύγχρονης ζωῆς· ἕνας κύκνος πού δραπετεύει ἀπὸ τὸ κλουβὶ του καὶ ἔρρνει τ' ἄσπρα φτερά του βουτηγμένος στὴ σκόνη τοῦ δρόμου, ἕνας γέρος πού κατηφορίζει στὸ δρόμο μιᾶς πόλης, ἕνα πλῆθος ἀνθρώπων ἀπονεκρωμένων ἀπὸ εὐχαρίστηση...

Κάποτε θὰ γραφεῖ μιὰ πολυσέλιδη μελέτη γιὰ τὴ στενὴ συγγένεια πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς παρατεταμένες μεταφορὲς τοῦ Μπωντελαίρ, στὶς ὁποῖες ἡ ἰδέα καὶ ἡ εἰκόνα συγχωνεύονται κατὰ τρόπο μαγικὸ («La Chevelure» π.χ.), καὶ στὴν «ἀντικειμενικὴ συσχέτιση» τοῦ Ἔλιοτ, ἢ στὴν εἰκόνα πού κατορθώνει νὰ μεταδώσει καὶ νὰ διατηρήσει μιὰ σημαντικὴ ἀνθρώπινη ἐμπειρία καὶ στὴ «μνημονικὴ ἐντύπωση» τοῦ Προῦστ, σ' αὐτὴν δηλ. τὴν ἐμπειρία πού ἐπιτρέπει στὸν ἄνθρωπο νὰ ξαναβρεῖ ἕνα συναίσθημα πού κάποτε τὸν εἶχε συγκινήσει. Ὁ Ἔλιοτ στὴν «Τετάρτη τῶν νεκρῶν» καὶ στὰ «Τέσσερα Κουαρτέτα» του καὶ ὁ Προῦστ, ὅταν ἀκουγε τὴ μουσικὴ τοῦ Βιντέιγ ἢ δοκίμαζε «μαντελένες» βουτηγμένες στὸ τσάι του, συνειδητοποιοῦν τόπους καὶ ξεχωριστὲς στιγμές. Στιγμές δηλ. ὄχι ἐφήμερες. Μισὸν αἰῶνα νωρίτερα ὁ Μπωντελαίρ σ' ἕνα ποίημά του, στὸ «Le Balcon», προαναγγέλλει αὐτὸ τὸ βασικὸ στοιχεῖο τῆς μνημονικῆς τέχνης.

Je sais l'art d'évoquer les minutes heureuses,

1. «Παράπονα».

2. «Τὸ τραγοῦδι τῆς πικραγαπημένης».

et revis mon passé blotti dans tes genoux¹.

‘Ο χρόνος πού ἀνακαλεῖται, γιά τόν "Ελιοτ δέν εἶναι χρόνος

‘Ο περασμένος χρόνος κι ὁ μελλοντικός

ὅ,τι μπορούσε νά ἔχει γίνει και ὅ,τι ἔχει γίνει

τείνουν πρὸς ἓνα τέλος, πού εἶναι πάντοτε παρόν.

‘Η εὐτυχία πού κατακλύζει τόν Μαρσέλ καθὼς πίνει ἓνα φλυτζάνι φλαμούρι, τόν μεταβάλλει σέ μιὰ ὕπαρξη ἀπελευθερωμένη ἀπὸ τὰ ἀπρόβλεπτα· παύει νά εἶναι τυχαῖος και συνηθισμένος. Εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ πού ἔχει εἰπωθεῖ ἀπ’ τόν Μπωντελαίρ στὴν τελευταία στροφή τοῦ ποιήματος «Le Balcon», μὲ μιὰ ἐρώτηση :

Ces serments, ces parfums, ces baisers infinis,

Renaîtront-ils d’un gouffre interdit à nos sondes..?²

‘Ο Προύστ στὸ Παρίσι κι ὁ "Ελιοτ στὸ Λονδίνο ἀνακάλυψαν σχεδὸν τὴν ἴδια ἐποχὴ ἓνα στοιχεῖο στὸν Μπωντελαίρ, πού ἔχει σχέση μὲ τὸ χρόνο· και μὲ τὸν τρόπο, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἓνας ποιητῆς ἐρμηνεύει τὸ χρόνο (ἐπειδὴ ὁ Προύστ σέ ἀμύπολλα σημεῖα τοῦ βιβλίου του εἶναι ἓνας πραγματικός ποιητῆς). ‘Ο Μπωντελαίρ ἐκφράζοντας τὸ συναίσθημα τῆς ἀνίας εἶχε πεί :

J’ai plus de souvenirs que si j’avais mille ans³

Και ὁ Προύστ στὸ «Le Temps retrouvée»⁴ λέει σέ μιὰ ἀπ’ τίς βαθυστόχαστες φράσεις του :

Une heure n’est pas qu’une heure, c’est un vase

rempli de parfums, de sons, de projets et de climats!⁵

Κι ὁ "Ελιοτ, μὲ τὴ διάπυρη σκέψη του γιά τὸ χρόνο, λέει στὸ τέλος τοῦ Burnt Norton :

‘Ακόμη και καθὼς κινεῖται ἡ σκόνη,

ξεπηδάει τὸ κρυμμένο γέλιο

τῶν παιδιῶν μέσα στὸ φύλλωμα.

Κάνε γρήγορα τώρα, ἐδῶ, τώρα, πάντα —

Γελοῖος ὁ ἔρημος, θλιβερὸς χρόνος

πού τεντώνεται πρὶν κι’ ἔπειτα.

‘Ο Μπωντελαίρ και ὁ "Ελιοτ κομίζουν τὴν ἴδια ἀντίληψη

1. Ξέρω τὴν τέχνη νά ἀναπολῶ στιγμές εὐτυχισμένες,

και ξαναζῶ τὸ παρελθὸν γυρτὸς στὰ γόνατά σου.

2. Αὐτοὶ οἱ ὄρκοι, αὐτὰ τ’ ἀρώματα, αὐτὰ τ’ ἀτέλειωτα φιλιά,
θὰ ξαναγεννηθοῦν ἀπὸ ἓνα βάρσθρο ἀπαγορευμένο στὶς ψυχές μας;

3. Ἐχω πρὸ πολλὰς ἀναμνήσεις, παρὰ ἂν εἶχα ζήσει χίλια χρόνια.

4. «Στὸν ξανακερδισμένο χρόνο».

5. Μιὰ ὥρα δέν εἶναι παρὰ μιὰ ὥρα, ἓνα δοχεῖο γεμάτο ἀρώματα,

ἤχους, σχέδια και τόπους!

για τὸ ρόλο καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ καλλιτέχνη. (Καὶ αὐτὸς ὁ χαρακτηρισμὸς εὐκόλα ἐφαρμόζεται καὶ στὸν Προύστ). Ὁ καλλιτέχνης εἶναι τὸ πρόσωπο ποὺ περιγράφει τὸν ἑαυτό του, συγχρόνως ὅμως περιγράφει τὰ ἦθη τῶν συγχρόνων του καὶ τῶν συντρόφων του. Ὄταν ἓνας συγγραφέας περιγράφει τὰ ὄνειρά του, τίς φαντασιώσεις του καὶ τοὺς ἔρωτές του, πράγμα ποὺ ἔκαναν καὶ ὁ Μπωντελαίρ καὶ ὁ Ἔλιοτ, περιγράφει τὰ ὄνειρα, τίς φαντασιώσεις καὶ τοὺς ἔρωτες τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Τὸ πρῶτο καθήκον τοῦ ποιητῆ εἶναι νὰ ἐρμηνεύει τὴν ἐποχὴ του, ὅμως δὲν εἶναι ἓνα εὐκόλο καθήκον, ὅταν ὁ ποιητὴς πικραίνεται ἀπὸ τὴν ἀσχήμια τῆς σύγχρονης ζωῆς. Πρὶν γράψει τὴν «Ἐρημη χώρα» ὁ Ἔλιοτ εἶχε προσέξει στὰ «Fleurs du mal» αὐτὴ τὴν ἔρημη γεμάτη σιὸν πεδιάδα, τὴ χωρὶς βλάστηση, ὅπου ἀποκαλύπτεται ἡ ζωὴ τῆς ἀδρανοῦς πέτρας καὶ τοῦ ὄρυκτοῦ.

Ὁ Ἔλιοτ κάνει μιὰ διάκριση ἀνάμεσα στοὺς νέους ποιητὲς καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ ἔξακολουθοῦν νὰ εἶναι ποιητὲς ὕστερα ἀπὸ τὰ εἰκοσιπέντε τοὺς χρόνια. Ὑποστηρίζει ὅτι τὸ νόημα τῆς ἱστορίας εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ παραμείνει ποιητὴς. Ἔτσι ὁ καλλιτέχνης διαμορφώνει μιὰ ὀξύτερη συνείδηση τῆς θέσης του μέσα στὸ χρόνο. Τὸ νόημα τῆς ἱστορίας ταυτίζεται μὲ τὸ νόημα τῶν μύθων, τὸ νόημα τῆς Ἀρχαιότητος. Ὁ Ἔλιοτ στὴν «Ἐρημη χώρα» θὰ ὑπογραμμίσει τὰ παράλληλα στοιχεῖα ποὺ ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὰ σύγχρονα γεγονότα καὶ στοὺς μύθους τῆς Ἀρχαιότητος. Εἶναι ἡ βασικὴ μέθοδος ποὺ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Τζόυς στὸν «Ὀδυσσεά» του. Εἶναι ἐξ ἴσου φανερό, ἀλλὰ μὲ ἕναν λιγότερο χτυπητὸ τρόπο στὸ «À la recherche du temp perdu». Καὶ ὁ Μπωντελαίρ στὸ σημαντικὸ ποίημά του γιὰ τὸ Παρίσι, τὴν πόλη ὅπου τὸ κάθε τι μεταβάλλεται, ὅταν βλέπει ἓναν κύκνο ποὺ ἔχει δραπετεύσει ἀπὸ τὸ κλουβὶ του, σκέπτεται τίς μεγάλες μορφὲς τίς ἱστορίας ποὺ ἐξορίστηκαν καὶ εἰδικὰ τὴν

Andromaque, des bras d'un grand éproux tombée,...

Auprès d'un tompeau vide en extase courbée...¹:

Ἡ ὅλη σύνθεση τῆς «Ἐρημης χώρας» στηρίζεται σ' ἓνα θέμα γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἔλιοτ βρίσκει μιὰ σειρὰ ἀπὸ παραλλαγές. Καὶ αὐτὸ τὸ θέμα γιὰ πρώτη φορὰ ἐμφανίζεται στὸ πρῶτο ποίημα τῶν «Fleurs du mal», στὸ ποίημα ποὺ ἐπιγράφεται «Au Lecteur»². Οἱ ἄνθρωποι, ποὺ ἔχουν χάσει τὴν αἴσθησή τοῦ καλοῦ

1. Ἀντρομάχη, πεσμένη (ἄλλοτε) στὰ μπράτσα ἐνὸς μεγάλου ἀντρα...
Κοντὰ σ' ἓναν ἄδειο τάφο γερμένη σ' ἔκσταση...

2. «Στὸν Ἀναγνώστη».

και τοῦ κακοῦ, παύουν νά ζοῦν μέ τῇ συνηθισμένη ἔννοια. "Άλ-
λοτε ἡ ἔρημη χώρα εἶναι ἡ ἔρημος πού ἀναφέρεται στό δράμα
τοῦ 'Ιεζεκιήλ και ἄλλοτε εἶναι ἡ σύγχρονη μητρόπολη. "Όταν
προβάλλεται τὸ παρόν, τὸ δράμα τῆς σύγχρονης ἔρημης χώρας
πού τὴν ἔχουν καταραστεῖ νά μείνει στείρα, αὐτὸ τὸ παρόν δια-
κόπτεται ἀπὸ τὶς διεισδύσεις τοῦ παρελθόντος. Λόγια εἰπωμένα
ἀπὸ μεγάλους σοφοὺς στό παρελθόν, οἱ κραυγές τους, οἱ ἀπολο-
γίες τους ξαναγυρίζουν τόσο συχνά στὴν εἰκόνα τοῦ παρόντος,
ὥστε ὁ διαχωρισμὸς ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες ἐξαφανίζεται. Τὸ
παραελθόν γίνεται παρόν στὴ φράση τοῦ Αὐγουστίνου :

Στὴν Καρχηδόνα τότε ἤρθα

σὲ μιὰ ἐπίκληση ἑνὸς κύκλου τῆς κόλασης τοῦ Δάντη :

Βλέπω τὰ πλήθη τοῦ λαοῦ νά περπατοῦν σὲ κύκλο
σὲ ἕναν 'Άλεξανδρινὸ στίχο τοῦ Βερλαίν, ὅπου ὁ ποιητῆς ἀνα-
πολεῖ τὴν ἱεροτελεστία τοῦ 'Αγίου Ποτηρίου :

Καὶ ὦ αὐτὲς οἱ φωνές τῶν παιδιῶν, πού ψάλλουν
μέσα στό θόλο !

Τὸ ἀρχικὸ τμῆμα τῆς «'Ερημης χώρας», «Ταφὴ ἑνὸς πεθα-
μένου», περιέχει τέσσερις στίχους πού θυμίζουν σύγχρονο Λου-
δίνου :

'Ανύπαρχτη Πολιτεία

μέσα στὴν καστανὴ καταχνιά μιᾶς χειμωνιάτικης αὐγῆς,
χύνονται στό Γιοφύρι τῆς Λόντρας ἕνα πλήθος, τόσοι
[πολλοί,

Δὲν τό 'χα σκεφεῖ πὼς ὁ θάνατος εἶχε ξεκάνει τό-
[σους πολλοὺς (μετ. Γ. Σεφέρη).

'Ό ἴδιος ὁ "Έλιοτ στὶς σημειώσεις του μᾶς δίνει τὶς δυὸ πη-
γές αὐτῶν τῶν στίχων τὸ τρίτο ἄσμα ἀπὸ τὴν «Κόλαση» τοῦ
Δάντη :

Si lunga tratta di gente¹

και τὸ ποίημα τοῦ Μπωντελαίρ «Οἱ ἑπτὰ γέροι» πού ἀρχίζει :

Fourmillante cité, cité pleine de rêves

Où le spectre en plein jour raccroche le passant!²

Τὸ ποίημα τοῦ Μπωντελαίρ εἶναι ἕνας περίπατος ἀνάμεσα
στοὺς δρόμους τοῦ Παρισιοῦ και ὅσο κρατάει αὐτὸς ὁ περίπατος
ἡ πολιτεία γίνεται ὁ τόπος μιᾶς ἐκρηξῆς δαιμονικῶν δυνάμεων.
'Η πολιτεία παίρνει μιὰ ἀνθρώπινη μορφή. 'Ό Μπωντελαίρ τὴν

1. Τόσο μακρὰ σειρά ἀνθρώπων.

2. Μερμηγιασμένη πολιτεία, πολιτεία γεμάτη ὄνειρα,
ὅπου τὰ φαντάσματα μέρα μεσημέρι γαντζώνουν τὸν περαστικό !

ονομάζει κολοσσό («colossée puissant»). Στην αρχή τοῦ ποιήματος, ὅπου τὰ στενά κανάλια («les canaux étroits») μεταβάλλονται σὲ ἀρτηρίες, τὸ κυκλοφοριακὸ σύστημα τοῦ γίγαντα, ἡ ἐξωτερικὴ πραγματικότητα τοῦ Παρισιοῦ καταστρέφεται. Ἡ πολιτεία χάνει τὸ σχῆμα τῆς κι ὁ γέρος πού εἰσχωρεῖ μέσα στὸ δράμα τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἐχθρικός πρὸς τὸ σύμπαν. Αὐτὸς ὁ «sinistre viellard»¹ διπλασιάζεται καὶ πολλαπλασιάζεται. Τὸ μόνο πραγματικὸ γεγονός σ' αὐτὸ τὸ μέρος τῆς πόλης, πού τραντάζεται ἀπὸ τὸ θόρυβο τῶν κάρρων πού μεταφέρουν μελλοθάνατους, εἶναι μιὰ ἀπόκρυφη «Σατανικὴ ἐνέργεια», πού διαδραματίζεται στὴ φαντασία τοῦ ποιητῆ.

Στὴ σύνθεση τῆς «Ἐρημῆς χώρας» ὁ ποιητὴς ἐνσωματώνει ὅλη αὐτὴ τὴν ἔκταση τῆς καθημερινῆς πραγματικότητος καὶ σ' αὐτὸ τὸ στοιχεῖο, κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ Ἑλιοτ, πρωτεργάτες ὑπῆρξαν ὁ Δάντης καὶ ὁ Μπωντελαίρ. Ὁ Ἑλιοτ παρουσιάζει ἕνα δράμα τῆς σύγχρονης ζωῆς, ἀλλὰ τόσο παράδοξο, ὥστε νὰ περιλαμβάνει ὅλους τοὺς αἰῶνες καὶ ὅλες τὶς ἐποχές. Στὸ πρῶτο του δοκίμιο γιὰ τὸ Γάλλο ποιητῆ, πού τὸ ὀνόμασε «Τὸ μάθημα τοῦ Μπωντελαίρ», εἶπε: «Ὅλοι οἱ μεγάλοι ποιητὲς ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἠθικὴ· αὐτὸ μᾶς διδάσκει ὁ Μπωντελαίρ». Ὁ Ἑλιοτ ξανά ἀσχολήθηκε μὲ τὴ μελέτη του γιὰ τὰ «Fleurs du mal» τὸ 1919 ἢ τὸ 1920, ἐνόσω ἔγραφε τὴν «Ἐρημὴ χώρα». Στὸ «Ταφὴ τοῦ Νεκροῦ» πού ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ποιήματος, μᾶς παρουσιάζει τοὺς κατοίκους τῆς καταραμένης γῆς, τῆς ἔρημης χώρας, τόσο περίτρομους πού ἀντιλαμβάνονται τὴ ζωὴ, ὅσο κι ἐπειδὴ ἔχουν χάσει κάθε αἴσθηση τῆς πραγματικότητος.

Ἡ βρυκολακισμένη πολιτεία, ἡ «Ἀνύπαρχτη Πόλη», εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα ἡ πόλη πού ὁ Μπωντελαίρ ἔχει τραγουδήσει στὸ «Les Sept Vieillards»¹, ἡ «cité pleine de rênes»² καὶ κατόπιν τὸ «Limbo»³ τοῦ Δάντη, ὅπου ἀντικρῶζομε ἐκείνους τοὺς νεκροὺς πού εἶχαν μιὰ ἐντελῶς οὐδέτερη ζωὴ. Στὸ «Ταφὴ τοῦ νεκροῦ» ἡ γνώμη του γιὰ τὸν κόσμον εἶναι πολὺ αὐστηρὴ καὶ ὁ ποιητὴς δὲν ἐξαιρεῖ τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὴν κρίση αὐτῆ. Τὸ κομμάτι τελειώνει μὲ ἕνα στίχο τοῦ Μπωντελαίρ:

1. Ὁ ἀδελφὸς γέρος.

2. Οἱ ἑπτὰ γέροι.

3. «Πολιτεία γεμάτη ὄνειρα».

4. Τίτλος τοῦ 4ου ἄσματος τῆς «Κόλασης» (=1ος κύκλος τῆς Κόλασης).

«...Hyprocrite lecteur! mon semblable, — mon frère!»¹

Ἐὸ στίχος, σὲ Γαλλικὴ γλῶσσα, βρίσκειται μέσα σὲ εἰσαγωγικὰ στὸ κείμενο τοῦ "Ελιοτ καὶ ἀνακαλεῖ πρὸ ἀποτελεσματικὰ ἀπ' ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ ἀνακαλέσει μιὰ μετάφραση τὸ πρόβλημα τῆς σύγχρονης «ennui»², πρὸ ἀποτελεῖ τὸ κεντρικὸ θέμα τοῦ νοήματος «Στὸν ἀναγνώστη». Ennuï πρὸ ὁ Μπωντελαίρ θεωρεῖ τὸ χειρότερο μειονέκτημά μας, ἐξηγεῖ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς «Ἐρημῆς χώρας», τὴ θλιβερή, οὐδέτερη ἀτμόσφαιρα, καὶ αἰτία τῆς εἶναι τὸ καθολικὸ κακὸ καὶ κυρίως τὸ διαβολικὸ σύμπαν τῶν «Ἐπτὰ γερόντων».

Ἡ ἄγονη γῆ τοῦ "Ελιοτ, ἡ σκληρημένη, ἀποτεφρωμένη περιοχὴ ἀπ' ὅπου ὀλόκληρη ἡ ζωὴ ἔχει ἀποχωρήσει:

Καὶ ἡ σκληρὴ πέτρα οὔτε ἤχος νεροῦ.

ἀποκαλεῖται ἀπ' τὸν Μπωντελαίρ στὸ «Un voyage à Cythère»³.

Un désert rocailleux troublé par des cris aigres⁴.

Εἶτε πρόκειται γιὰ τὸ Παρίσι ἐκεῖνο τοῦ Μπωντελαίρ ἀπ' ὅπου ὁ κύκλος δραπέτευσε ἀπ' τὸ κλουβί του ἢ γιὰ τὸ θλιβερό γέρο ἢ τὸ Λονδίνο τοῦ "Ελιοτ καὶ τὸ πλῆθος τῆς Γέφυρας τοῦ Λονδίνου:

Καὶ κάθε ἄνθρωπος καρφώνει τὰ μάτια του μπρὸς στὰ πόδια του...

εἶτε πρόκειται γιὰ τὴν «desert rocailleux» τῶν Κυθήρων ἢ «αὐτὰ τὰ πέτρινα σκουπίδια» τῆς «Ἐρημῆς χώρας», ἡ τέχνη τοῦ ποιητῆ ἀναφέρεται στὴ χρησιμότητα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Καὶ οἱ δυὸ ποιητὲς μιλοῦν γιὰ τὸ θάνατο πρὸ εἶναι σύμφυτος μετὰ τὴ ζωὴ, ἰδιαίτερα ὁμως γιὰ τὸν πνευματικὸ θάνατο τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Ἐὸ ποιητὴς καθιστᾷ παρούσα αὐτὴ τὴ στεριότητα χάρη στὴν ποιητικὴ λειτουργία πρὸ ὁ Μπωντελαίρ ὀνόμασε «sortilèges»⁵ ἢ «sorcellerie évocatoire»⁶.

Ἐπ' ὅλους τοὺς Γάλλους ποιητὲς — ρομαντικούς, συμβολιστὲς, τῆς παρακμῆς — μονάχα ὁ Μπωντελαίρ προσπαθεῖ νὰ καταλάβει τὸ Χριστιανισμό, πρᾶγμα πρὸ συνέχιζε ὁ "Ελιοτ. Ἐὸ Γάλλος ποιητὴς τοῦ 19ου αἰ., ὅπως ὁ Βιγιὸν στὴν ἐποχὴ τῆς Ζαν ντ' Ἄρκ, εἶχε μιὰν ἐντελῶς προσωπικὴ αἴσθηση τῶν θρησκευτικῶν ἀξιών. Βασανιζόταν κι αὐτὸς ἀπὸ βίτσια καὶ ἁμαρτίες, ἕνα

1. ...Ἐποκριτὴ ἀναγνώστη! ὁμοίό μου, — ἀδελφέ μου!

2. ἀνίας.

3. Ταξίδι στὰ Κύθηρα.

4. Μιὰ τραχεῖά ἔρημος παραγμένη ἀπὸ κραυγὲς διαπεραστικές.

5. μαγεία.

6. μαγικὴ ἐπίκληση.

μαρτύριο πού δὲν θὰ τὸ γνωρίσει ὁ Ἔλιοτ. Ὁ Ἔλιοτ ἐξ ἄλλου μελέτησε στὰ γραπτά τοῦ Μπωντελαίρ τὴν ἔννοια τοῦ πραγματικοῦ στὸν Χριστιανισμό, ἡ ὁποία κρύβεται κάτω ἀπὸ τὰ φαινόμενα τοῦ πραγματικοῦ. Ὁ Μπωντελαίρ μιλάει γι' αὐτὴν τὴν τόσο ἀκαθόριστη ἀνησυχία πού καταλαμβάνει τοὺς ἀνθρώπους τὸ βράδου:

Aux uns portant la praix, aux autres le souci¹.

Καὶ ὁ Ἔλιοτ ἀναπλάττει τὴν εἰκόνα:

Ὅταν τὸ βράδου τρέχει δειλὰ στὸ δρόμο,

ζυπνώντας τις ἐπιθυμίες τῆς ζωῆς γιὰ κάποια...

Ἐπάρχει ἓνα ἀκόμη πιὸ κτυπητὸ παράδειγμα στὸ ἴδιο σονέτο «Recueillement»², ὅπου τὰ σύννεφα χρωματισμένα ἀπὸ τὸν ἥλιο πού δῦει, φαίνονται σὰν μπαλκόνια στὸν οὐρανὸ καὶ τὸ παρελθὸν τοῦ ποιητῆ παίρνει τὴ μορφή γυναικῶν, πού ντυμένες με φορέματα τῆς παλιᾶς μόδας, στέκονται πάνω στὰ μπαλκόνια:

Vois se pencher les défunes Années,

Sur les balcons du ciel, en robes surannées...³.

Καὶ ἡ ἀρχὴ στὸ «Ἐρωτικὸ τραγοῦδι», ὅπου ὁ ποιητῆς παρομοιάζει τὸ βράδου με ἓναν ἄρρωστο πάνω στὸ χειρουργικὸ τραπέζι, θυμίζει τὸ «Recueillement»:

Ὅταν τὸ βράδου ἀπλώνεται στὸν οὐρανὸ

σὰν ἓνας γλωροφορμισμένος ἄρρωστος ἐπάνω στὸ τραπέζι.

Ἡ συγγένεια δὲν ὑπάρχει μόνο στὶς εἰκόνες, πού προσδιορίζουν τὴν ἡρεμία τοῦ βραδυνοῦ. Βρίσκεται κυρίως στὰ συναισθήματα καὶ στὶς σκέψεις τῶν δύο ποιητῶν.

Ὁ Ἔλιοτ βρῆκε στὸν Μπωντελαίρ τὸ πρότυπο ἑνὸς συγγραφέα γιὰ τὸν ὁποῖο κριτικὴ καὶ ποίηση εἶναι συγκλίνουσες ἀπόψεις τῆς ἴδιας λογοτεχνικῆς ἐνέργειας. Τὰ βιβλία καὶ τῶν δύο δείχνουν τὴν προσπάθειά τους γιὰ μιὰ μορφή ἀνάλυσης, ἱκανῆς νὰ ἐρμηνεύσει τὴ συνείδηση μιᾶς ἐποχῆς, ὅταν πρόκειται γιὰ πρόβλημα ποιητικῆς δημιουργίας, ἢ μιὰ μορφή ἀνάλυσης ἱκανῆς νὰ ἐρμηνεύει τὴν οὐσία ἑνὸς ἀντικειμενικοῦ ἔργου, ὅταν ὑπάρχει πρόβλημα κριτικῆς. Εἴτε πρόκειται γιὰ ἓνα ποίημα ἢ γιὰ ἓνα δοκίμιο κριτικῆς, τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα συνοψίζει μιὰ προσωπικὴ ἀντίδραση, κατὰ τὴν ὁποία ἡ νόηση τοῦ συγγραφέα καὶ ἡ εὐαίσθησία του συμπλέκονται στὸν ἴδιο βαθμὸ.

1. Σ' ἄλλους φέρνοντας τὴν εἰρήνη, σ' ἄλλους ἔννοιες.

2. «Συλλογῆ».

3. Κύττα πού κρέμονται τὰ πεθαμένα χρόνια, πάνω στὰ μπαλκόνια τοῦ οὐρανοῦ, με ρούχα μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς.

Τὸ «Le voyage» τοῦ Μπωντελαίρ καὶ τὸ «Γερόντιον» τοῦ "Έλιοτ εἶναι δύο ποιήματα πού μποροῦν νά ἐρμηνευτοῦν μὲ τῆ γλώσσα τῆς πνευματικῆς συνάφειας. Γιὰ τὸν Μπωντελαίρ ὁ κόσμος μίκρυνε τόσο, ὥστε δὲν ἀπόμειναν ἀπ' αὐτὸν περισσότερα ἀπ' ὅσα βλέπει ἓνας μοναχικὸς ἄνθρωπος, ἢ εἰκόνα τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου :

Amer savoir, celui qu'on tire du voyage !

Le monde, monotone et petit, aujourd'hui,

Hier, demain, toujours, nous fait var notre image...¹.

Τὰ ἴδια μοτίβα δηλ. ὁ χρόνος, ἡ συνείδηση τοῦ κακοῦ καὶ ἡ ἀσάφεια τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, ὑπάρχουν καὶ στὸ «Γερόντιον» :

"Υστερα ἀπὸ τόση γνώση, τί λησμονιά ; Σκέψου τώρα ἡ Ἱστορία ἔχει ἓνα σωρὸ πανοῦργα περάσματα...

Εἶναι ἀνώφελο νά προσπαθῆσουμε νά ἀναλύσουμε τῆ σημασία αὐτῶν τῶν δύο ποιημάτων, ἐπειδὴ εἶναι τόσο ριζωμένα στὸ βαθύτερο νόημα μιᾶς ἱστορικῆς περιόδου. Ὁ ταξιδιώτης τοῦ Μπωντελαίρ εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού ἀποκαλύπτει τὴν ἄδοξη χαρά του, ἐπειδὴ ἐγκαταλείπει ἓναν κόσμον οἰκεῖο, ἀλλὰ εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ παιδί πού προσκολλᾶται σ' αὐτὸν τὸν κόσμο, πού ἀγαπάει τοὺς χάρτες καὶ τίς ζωγραφιές :

Παιδί, ἐρωτευμένο μὲ χάρτες καὶ ζωγραφιές...

Ὁ ἥρωας τοῦ ποιήματος τοῦ "Έλιοτ,

"Ένας γέρος σὲ κάπνισο σπίτι μὲ πολλὰ ρεύματα...

δυσκολεῖται νά ἐπιστρέψει σὲ προηγούμενες ἐμπειρίες καὶ νά τίς κατανοήσει. Ἀλλὰ οἱ σκέψεις τοῦ "Έλιοτικοῦ γέρου καὶ τοῦ Μπωντελικοῦ ταξιδιώτη κλείνουν μέσα τους τὸ σύμπαν. Ὑπάρχει ἓνα σημεῖο στὸ τέλος αὐτῶν τῶν δύο ποιημάτων, τότε πού ὁ πρωταγωνιστῆς δοκιμάζει τὴ μέθη καὶ τὴν ἐξάρση τοῦ ἀπίρου :

Γλάρος κόντρα στὸν ἄνεμο, στὰ ἀνεμόδαρτα στενά τοῦ Ὁραίου Νησιοῦ..

Nos coeurs que tu connais sont remplis de rayons !²

Καθένα ἀπ' αὐτὰ τὰ ποιήματα μιλάει γιὰ τὴ στειρότητα τῆς σύγχρονης ζωῆς, καθένα μάλιστα ἔχει ἐξυμνήσει τὴν ἴδια ἐπιθυμία γιὰ ἀγνότητα, τὴν ἴδια ἀναζήτηση ταπεινοφροσύνης. Ἡ ἐπίδραση τοῦ Μπωντελαίρ ὑπῆρξε διπλή, καθὼς σήμερα εἶναι διπλὴ τοῦ "Έλιοτ. Ὁ καθένας μᾶς προσφέρει τὸ ὑπόδειγμα τῆς δημι-

1. Πικρὴ γνώση.

"Ὁ κόσμος, μονότονος καὶ μικρός, σήμερα,

Χθές, αὔριο, πάντοτε. μᾶς κάνει νά βλέπομε τὴν εἰκόνα μας...

2. Οἱ καρδιές μας πού ξέρεις εἶναι γεμάτες ἀχτίδες !

ουργικῆς καὶ τῆς κριτικῆς διάνοιας. Διαβάζοντας τοὺς μεσοῦς στίχους αὐτῶν τῶν δύο ποιητῶν, γινόμαστε συμμετοχοὶ ἀκραίων αἰσθημάτων. Αὐτὴ ἡ ποίηση δὲν μᾶς καθησυχάζει, ἀλλὰ οὔτε καὶ μᾶς καταποντίζει σὲ ψευδαισθήσεις.

Σ' ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα δοκίμιά του «Παράδοση καὶ προσωπικὸ ταλέντο» ὁ Ἔλιοτ δίδαξε δύο γενιές ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀξιολογήσει ἓνας ποιητὴς τὸν ἑαυτό του. Γιὰ νὰ καταλάβει τὸν ἑαυτό του πραγματικά, γιὰ νὰ κάμει τὴ σύγκριση καὶ νὰ ἀντιληφθεῖ τίς διαφορές, πρέπει νὰ βρεθεῖ σὲ κάποια συσχέτιση μὲ τοὺς νεκροὺς. Αὐτὴ εἶναι ἡ σωστὴ μέθοδος, ἓνα δοκιμασμένο ἀξίωμα τῆς κριτικῆς φιλολογίας στὴν ὁποία ὁ Ἔλιοτ στηρίζει τὴ σταθερότητα τῶν αἰῶνων. Ὁ Μπωντελαίρ, ποῦ ἡ καλλιέργειά του ἦταν πολὺ μικρότερη ἀπὸ τοῦ Ἔλιοτ, τόνισε τὴν πίστη του ὅτι ὅλοι οἱ μεγάλοι ποιητὲς πρέπει νὰ ἔχουν μιὰ ἠθικὴ βάση, ὅτι ὅλοι οἱ μεγάλοι ποιητὲς πρέπει νὰ προβάλλουν τὸ πρόβλημα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ.

Πολλοὶ λόγιοι ἔχουν ὑποδείξει κοινὰ θέματα στὸν Μπωντελαίρ καὶ τὸν Ἔλιοτ ἢ δυνατὴ ἔλξη γιὰ τὴ θάλασσα, ἢ ἐνόχληση ἀπ' τὴν πόλη καὶ τίς πολυπληθεῖς συνοικίες της, ἢ ἀνία, ἓνας χλευαστικὸς τόνος, καὶ εἰδικώτερα ἴσως τὸ θέμα τοῦ ἄγχους, ποῦ μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μὲ τὸ ἄγχος ποῦ μελέτησε ὁ Ζὰν-Πὼλ Σάρτρ στὸ «La Nausée»¹. Κανεὶς ὅμως δὲν ἔχει μελετήσει ἀκόμη μιὰ τέχνη κατ' ἐξοχίαν Μπωντελαίρ, ποῦ ὁ Ἔλιοτ διδάχτηκε ἀπὸ τὸν Γάλλο ποιητὴ καὶ ἐτελειοποίησε σύμφωνα μὲ τὴ δική του ἐπιτηδειότητα καὶ τὸ ταλέντο του. Εἶναι ἡ τέχνη νὰ ἀνακαλεῖ μιὰ μνήμη, συγνὰ μάλιστα μιὰ μακρυνὴ μνήμη, ἐσκεμμένα καὶ ἐκούσια, τὴν τέχνη νὰ συνδέει τὴν ἐντύπωση αὐτῆς τῆς μνήμης μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὴ διάνοια καὶ συγχρόνως νὰ ἀποβάλλει κάθε αἰσθηματικότητα.

Ὁ Μπέρξον συνήθιζε νὰ λέει πὼς οἱ ποιητὲς ἀντιλαμβάνονται καὶ αἰσθάνονται τὴν ἰδέα τοῦ χρόνου καλλίτερα ἀπὸ τοὺς φιλόσοφους. Αὐτὴ ἡ ἐνασχόληση μὲ τὸ χρόνο, κοινὴ στὸν Μπωντελαίρ καὶ στὸν Ἔλιοτ, προσδιορίζει σαφέστερα ἀπὸ ὅποιαδήποτε ἄλλη ἐνασχόληση τοὺς στενοὺς δεσμοὺς ποῦ ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὸ ποιετικὸ ἔργο καὶ στὴν πνευματικότητα τῶν συγγραφέων. Οἱ νοσταλγικὲς ἀναβιώσεις τοῦ παρελθόντος, ποῦ ἐξαφανίζονται μέσα ἀπὸ ὅλο τὸ ἔργο τοῦ Ἔλιοτ, ἰδιαίτερα ὅμως στὰ

1. «Ἡ Ναυσία».

«Τέσσερα Κουαρτέτα», συγγενεύουν με τις «Correspondances»¹ του Μπωντελαίρ :

Comme de longs échos qui de loin se confondent
Dans une ténébreuse et profonde unité...².

Με μεγαλύτερη θερμότητα από όποιονδήποτε άλλον ποιητή του 20ου αιώνα, ο Έλιοτ έχει μιλήσει για τη διάρκεια του χρόνου, την έμπειρία μιας χρονικής περιόδου που περιλαμβάνει όλον τον χρόνο. Τραγουδάει γιατί αυτόν όταν μιλάει για τα λουλούδια που μαραϊνούνται, για τη θάλασσα που φαίνεται αιώνια, για τους βράχους της θάλασσας και την προσευχή του Εὐαγγελισμού :

Τέλος δέν υπάρχει στον άφωνο θρήνο,
Τέλος στο μαρασμό των άνθων των μαραμένων,
Στήν κίνηση του πόνου του άπονου και άκίνητου,
Στῆς θάλασσας τὸ ρέμα, στοῦ ναυάγιου τὸ παράδαρμα,
Στήν προσευχή του κόκκαλου στο θάνατο τὸ Θεό του.
Μένει μόνον ἡ σκληρή, γυμνή σου προσευχή
στον ἕναν Εὐαγγελισμό

(μεταφρ. Α. Δεκαβάλλε)

Με τέτοιους στίχους ο ποιητής, όπως και ο Μπωντελαίρ σε μερικούς από τους καλύτερούς του, αποκαλύπτει την πραγματική του άποστολή, δηλαδή πώς να μετατρέψει τις έσωτερικές του συγκινήσεις, την προσωπική του άγωνία, σε ένα έργο αντικειμενικό και άπρόσωπο. Μ' αυτόν τον τρόπο ο ποιητής αντιλαμβάνεται την παρουσία του στον κόσμο, γιατί ἡ έπιβουλή τῆς παρουσίας ἑνὸς ανθρώπου μέσω τῆς σαφήνειας τοῦ ὕφους του και τῆς δημιουργικής του δύναμης είναι ἡ μεγαλύτερη νίκη του.

μετάφραση Καίτης Τσοτάκου Καρβέλη

1. «Ανταποκρίσεις».

2. Καθώς ἡ βαθειά ἠχώ που από μικρὰ συχέεται
σε μιὰ σκοτεινή και βαθειά ἔνωση.

Λουκᾶς Κούσουλας

ΠΑΡΝΑΣΟΣ, ΑΝΑΒΑΣΗ 1968

Πῶς εἶταν ἄετοὶ
τ' ἀδιόρατα πουλιὰ
γράφοντας κύκλους βαθιὰ
στο γαλάζιο, πάνω ἀπ' τὴ Λιάκουρα·
πῶς εἶταν μάλιστα σταυραετοί,
τὸ εἶδος ἀκριβῶς πὸν ἐνδημεῖ
στὰ βουνὰ τῆς Ροῦμελης
κατὰ κανένα μιὰ φορὰ τρόπο γῦπες!
γιὰ μένα τουλάχιστο,
ἀπ' τὴν πρώτη
ἄπιαστη ἀκόμα στιγμή, πὸν ἀνάφαναν,
εἶταν ἐκεῖθεν
πάσης ἀμφιβολίας.
"Ἐφτασε ἐπιτέλους τῆς καρδιάς μου
ἡ παραφορά!—μολονότι
ὄχι μόνο αὐτὴ φυσικά...
Γνώρισα ἀμέσως τὸ σχῆμα τους τὸ πέταγμά τους,
ἄκουσα θαρῶ τὴν κλαγγή τους,
παρὰ τὸ φοβερὸ ὕψος τους.
"Ἄν εἶταν ποτὲ δυνατόν!
Μιά ζωὴ ἔχω νὰ κάμω μαζί τους.
δὲν ἄφησα ἐγκυκλοπαίδεια, ἐγχειρίδιο
φυσικῆς, προσωπικῆς μαρτυρίας
— τί ἐκείνη τοῦ Σικελιανοῦ
προσπερνώντας ἀετὸ σ' ἐλάχιστα μέτρα
στὰ ἴδια τοῦτα λημέρια,
ἢ ἄλλη τοῦ Κορυστάλλη.
τί τόσες ἄλλες —
πῶς λοιπὸν νὰ ξεγελαστῶ!
Πῶς νὰ μὴν πάρω ἐπίπονα
τὴν ἄρνηση τῶν φίλων συνεκδρομέων
νὰ τοὺς ἀναγνωρίσουν ἐπίσης,
πῶς νὰ μὴ βγῶ τέλος ἀπὸ τὰ ροῦχα μου,
στο γελοῖο ἐμπρὸς πείσμα τους
δτι ἐπρόκειτο—ἡμαρτον κύριε!—
περὶ γυπῶν!
Οὔτε κἀν ἄλλα ἀρπακτικά!

Οί πρώτοι δηλαδή αέτοι στή ζωή σου,
 και πιθανώτατα οί τελευταίοι
 — δέν ανεβαίνει κανένας τόσο εύκολα
 στόν Παρνασό· ούτε και είθισται,
 σάν ανεβῆ,
 νά τοῦ παρουσιάζονται ἄρον-ἄρον αέτοι —
 νά πέφτονν θύματα θλιβερά
 τῆς κακοπιστίας
 και τῆς ἄγνοιας...

— Στό θεό σας, νά τοὺς ξερκίζω,
 τυφλοὶ και κουφοὶ σ' ὄλα τ' ἄλλα,
 τὸ ὕψος τους ἀπὸ μόνο
 — νά τί χρειάζονταν τώρα οί διόπτρες! —
 τὸ θεσπέσιο ὕψος τους,
 ἀποκλείοντας και τὴν παραμικρὴ
 πιθανότητα νά τοὺς διακρίνουμε,
 τὸ ὑποδηλώνει ἐξάλλου: εἶναι
 αέτοι! Οἱ γῦπες

δέν πιάνουν ποτὲ τέτοια ὕψη...

— "Οχι εἶναι γῦπες.

Κιαλάρουν ἀπὸ ψηλὰ για φοβίμα.

Ποῦ ἤθελε βρεθοῦν κατά'αβες αέτοι
 μέρα - μεσημέρι τώρα...

— Μὰ ἂν ὄχι αέτοὺς

τί λοιπὸν θ' ἄξιζε νά συντόχει κανένας
 πάνω στή Λιάκουρα!

Κι ἂν ὄχι ἐδῶ

ποῦ ἄλλοῦ μποροῦσε νά τοὺς ζητήσει!

— Εἶναι καιρός ποῦ δὲ φάνηκαν αέτοι.

.

Μὲ τὴν exacta και τὸν τηλεφάκò,

παλιὰ ὠραία μου τέχνη,

ἔβαλα μόνος τα δυνατά μου.

Ἐπὸ μεγέθυνση τέλος σὲ μεγέθυνση,

χρόνος καιρός ἀπὸ τότε

— ἄς εἶναι καλά ὁ Ἄντωνιόνι· ἂν ὄχι

πρῶτος διδάξας αὐτός,

τελειοποιητῆς πάντως τῆς θαυμάσιας παράδοσης —

ἀπεδείχθη τέλος περίτρανα: αέτοι

μὲ τὰ ὄλα τους.

Ράμφη νύχια φτερουῶνες οὐρά...
 Οἱ εἰδικοί τὰ ἐπεσήμαναν
 καὶ ἰδοὺ τα πλέον στὴ διάθεση
 παντός ἐνδιαφερομένου.

Ἄν καί,
 γιὰ νὰ δοῦμε μιὰ ...τρῖτη εἰ δυνατόν
 ὄψη τοῦ κέρματος,
 τώρα ἴσα - ἴσα,
 πολὺ περισσότερο ἀπ' τὴν ὥρα τῆς αὐτοψίας,
 στὴν καλὴ κοντὰ πίστη
 — προϋπόθεση αὐτὴ —
 ἀπαιτεῖται προπάντων,
 ὄχι κοινὴ μόνο ἀντίληψη νὰ τοὺς διακρίνεις
 — καθ' ὑπερβολὴν ἴσα - ἴσα κι ἄλλομονο
 ἐξειδίκευση!
 Οἱ κουκίδες αὐτὲς αὐτὰ τὰ ἴχνη,
 μιὰ τέτοια μεγέθυνση,
 αὐτὴ ἢ ἄμμος οἱ ἀοριστίες,
 αὐτὴ ἢ καζουϊστικὴ,
 πῶς ν' ἀποκρυπτογραφηθοῦν!

Ποτὲ ὡστόσο δὲν εἶταν
 βεβιαότερο· ξέθωροι ἀλήθεια,
 δυσδιάκριτοι ἄχνοι ἀφανισμένοι,
 τυλαιπωρημένοι ἀπ' τὴ μεγέθυνση,
 σχεδὸν ἀγνώριστοι,
 ἀετοὶ μιὰ φορά.
 Οἱ γῦπες
 ἀποκλείστηκαν ὀριστικά!

Χριστόφορος Μηλιώνης

“Όταν όλα σταμάτησαν

Τώρα πιά κάθεσαι αποκαμωμένος μπροστά στο παράθυρό του και περιμένει.

Τούτη ή μέρα κύλησε μονάχη της σαν ένας τροχός που ξεβιδώθηκε κι έφυγε αφήνοντας πίσω το ξεχαρβαλωμένο άμαξι, που σταμάτησε ξαφνικά. Τα ξημερώματα όλα σταμάτησαν: οι χτύποι του ρολογιού, ο άγερας που λίγο πιο πριν κουνούσε την κορφή ενός πεύκου έξω από το παράθυρό του, ή αναπνοή του. Και το βλέμμα του σταμάτησε για πολλή ώρα στις ρόγες τής παλάμης του. “Όλη τή νύχτα δέν έκλεισε μάτι. Άκούονταν βογγητά από παντού. Η θάλασσα αγωνίζονταν να ξεράσει το βυθό της. Και ξαφνικά όλα σταμάτησαν. Κι ή θάλασσα ήταν μια μήτρα που ήσύχαζε ύστερα από μια δύσκολη γέννα. Κι εκεί κάτω, στις δυο γωνιές του έρημου δρόμου, μές στη θολή ατμόσφαιρα του πρωινού, λούφαζαν δυο τεράστιες γκριζες θαλασσινές χελώνες που σίγουρα τις είχε ξεβράσει ή θάλασσα.

Γύρισε το διακόπτη του ραδιοφώνου, αλλά δέν ήρθε καμιά φωνή. “Έψαξε με τή βελόνα του χιλιοστό το χιλιοστό όλη τή γυάλινη πλάκα, ξανά και ξανά, να μάθει αν ξέρον το στίγμα του. Τίποτε. Τό ’κλεισε κι άπλωσε το χέρι στο τηλέφωνο. Φωνές ακούονταν μερδεμένες μές στο άκουστικό του. “Έκλεισε τα μάτια και προσπάθησε να ξεχωρίσει. Μές στο σκοτάδι κυκλοφορούσαν ψίθυροι άδέσποτοι που βρίσκονταν ίσως σε κάποια ανταπόκριση μεταξύ τους, όμως όχι μ’ αυτόν — πυγολαμπίδες που αναβόσβηναν μ’ έναν κώδικα δικό τους. Κάποια στιγμή ξεχώρισε: — Θα κρατήθει πολύ; — Φοβάμαι... Μπήκε ανάμεσά τους: Πώς το ξέρεις; ρώτησε. Πές μου τί ξέρεις. Μα οι φωνές σώπασαν κι άπόμεινε μονάχα ένα μακρόσυρτο βουητό θυμωμένης σφήκας. Στύλωσε το βλέμμα του στα δέντρα του κήπου. “Ηταν πάνω στην άνθοφορία τους. “Έκει σταμάτησαν. Και τώρα οι χυμοί ξανακατέβαιναν στις ρίζες τους να ξεχειμάσουν ακόμα μια φορά.

Στο δρόμο οι συγκοινωνίες όλες κομμένες. Λίγοι διαβάτες κρατούσαν στα χέρια τους προμήθειες και βάδιζαν βιαστικοί κι άμίλητοι. Και στο άντικρινό μπαλκόνι ένας γέρος είχε άπομείνει άσάλευτος με το κεφάλι σκυμμένο. “Όλη τή μέρα είχε τήν εικόνα του μπροστά στα μάτια του. Και ίσως να τοῦ μείνει για πάντα. “Όταν όλα πιά θά ’χουν ξεχαστεί, μετά από χρόνια, κα-

θώς θά περπατάει μονάχος στο δρόμο που θά τὸν γεμίσει μὲ τὸν χλιαρὸ τῆς ἀγέρα ἢ ἀνοιξη, ξάφνου ἢ μορφή του θ' ἀναπηδάει στὴ μνήμη κι ἡ μέρα τότε θά χλωμιάζει καὶ θ' ἀρρωσταίνει. Κι ἡ μουσικὴ τοῦ «Mourig a Madrid», μιὰ ἀπλὴ μελωδία σὲ κιθάρα, ἦταν ἓνα πνιχτὸ παράπονο γι' αὐτὸ πού 'χε χαθεῖ καὶ γι' αὐτὸ πού θά 'ρχόταν. Τὸ ἴδιο παράπονο κρεμόταν ἀπ' τὰ χεῖλη τοῦ Φεντερικό Λόρκα στὸ ἐξώφυλλο τοῦ περιοδικοῦ. Μετεωρίζονταν ἀνάμεσα στὸ δίσκο καὶ στὴ φωτογραφία, ὅταν ξάφνου χτύπησε δυνατὰ τὸ κουδούνι τῆς πόρτας του καὶ τινάχτηκε. Ἦταν ἓνας ἄγνωστος, ψηλὸς, μὲ γκριζο κοστούμι καὶ μαῦρα γυαλιά. Κρατοῦσε στὸ χέρι του ἓνα μπλόκ καὶ τοῦ ζήτησε νὰ ἐπαληθεύσει τὸ ὄνομά του. Τὸν ρώτησε ἀπὸ πότε μένει ἐδῶ καὶ πού ἔμεινε πρὶν κι ἀκόμα πῶς πρὶν. Τοῦ ἀπάντησε σ' ὅ,τι ρωτοῦσε. "Ὅταν ὁμως στὸ τέλος νόμισε πὼς ἦταν πιά ἡ σειρά του νὰ ρωτήσῃ, ὁ ἄλλος χαμογέλασε διφορούμενα καὶ χωρὶς νὰ βιάζεται κατέβηκε τὴ σκάλα. Γύρισε στὸ δωμάτιό του καὶ κοίταξε ὀλόγυρα. Γιὰ πρῶτη φορὰ τὰ πράγματα, πού ὡς τότε τὰ 'βλεπα μονάχα συνολικά, ξεχώρισαν ἓνα - ἓνα : τὸ κρεβάτι μὲ τὶς κουβέρτες κουβαρισμένες, τὸ τραπέζι μ' ἓνα σωρὸ χαρτιά καὶ βιβλία, δυὸ κάδρα στὸν τοῖχο, τὸ πιάπ μὲ τὸ δίσκο τοῦ «Mourig u Madrid» πού 'χε πιά τελειώσει, τὰ ράφια τῆς βιβλιοθήκης του φορτωμένα βιβλία. Καὶ βάλθηκε νὰ τὰ περιεργάζεται καχύποπτα, πράγματα τόσο συνηθισμένα πού τώρα τὰ 'νωθε ξένα κι ἐχθρικά. Καὶ ξανάρχισε τὴ γνωριμία μαζί τους ἀπ' τὴν ἀρχή, μ' ἓναν τρόπο ὄλο ἐπιφύλαξη. Ἐπαιρνε ἓνα βιβλίο, διάβαζε τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα, τὸν τίτλο, τὸ ξεφύλλιζε καὶ σταματοῦσε σὲ περικοπὲς σημειωμένες μὲ μολύβι στὸ περιθώριο. Χτύπησε πάλι τὸ κουδούνι. Ἦταν ἓνας ἄντρας ψηλὸς μὲ γκριζο κοστούμι καὶ γυαλιά. — Εἶστε ὁ X., προηγουμένως μένατε Πίστεως 1 καὶ πῶς πρὶν Ἀγάπης καὶ γιὰ ἓνα διάστημα Ἐλπίδος. Ἦταν ἔτσι ὅπως τὰ 'λεγε, δρόμοι σὲ προάστια μὲ φαντασία κι αἴσθημα. Μὰ στὴ δική του ἐρώτηση χαμογέλασε διφορούμενα, ἐκλείσε τὸ σημειωματάριό του κι ἔφυγε. Γύρισε στὴ βιβλιοθήκη, κατέβασε μερικὰ βιβλία καὶ τοὺς ἔλλαξε θέση.

"Ἦστερα βάλθηκε ν' ἀνακατεῖ χαρτιά, σὰν κάτι ὀρισμένο νὰ 'ψαχνε αὐτὴ τὴ φορὰ. Διάβασε τοὺς στίχους :

φτάσαμε στὸ Παρίσι

τὴν ὥρα πού τοιχοκολλοῦσαν τὴν ἐπιστράτευση

καὶ κοίταξε πολλὴ ὥρα τὸ πορτραῖτο τοῦ ποιητῆ μὲ τὸν ἐπίδεσμο γύρω στὸ κεφάλι.

Ήταν κιόλας απόγευμα όταν ξαναχτύπησε τὸ κουδούνι. Αὐτὴ τὴ φορὰ ἦταν ὁ Γ. «Τώρα δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ, εἶπε. Μιά ἀρραβωνιασμένη, μπροστὰ στὴ βιτρίνα ἑνὸς ἀνοπωλείου ξόφλησε σαράντα χιλιάδες νεκρούς». Κάτω ἀπὸ τὰ βαριὰ βλέφαρά του εἶχε ἕνα βλέμμα βοδιοῦ, ποὺ τοῦ ᾿φερε στὸ νοῦ τὸν Πέτρο, τότε ποὺ τὸν ἀντάμωσε ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ στὴν ὑποχώρηση. Ἔσερνε τὰ πόδια του, εἶχε γένια καὶ τοῦ ζήτησε ψωμί.

Ἔδωσε στὸν Γ. τσιγάρο καὶ κονιάκ. Ἐφυγε πρὶν ἀπαγορευτεῖ ἡ κυκλοφορία.

Κάθισε λοιπὸν ἀποκαμωμένος στὸ παράθυρο κι ἀκούμπησε τὸ πρόσωπο στὰ χέρια, πίσω ἀπ’ τὸ τζάμι. Ἐρήμωσε ὁ δρόμος κι ἔπεσε ἡ νύχτα. Βγήκε τὸ φεγγάρι, μεγάλο, σὰν πρόσωπο νεκροῦ, φώτισε τὴν ἐρημιὰ καὶ τὰ γυμνὰ δέντρα. Πέρασε ἕνα περιπολικὸ σφυρίζοντας κι ἔπεσαν μιὰ - δυὸ κόκκινες ἀνταύγειες ἀπ’ τὸ περιστρεφόμενο φῶς του πάνω στοὺς κορμούς. Δυὸ σκύλοι ἀδέσποτοι πήδησαν τὴ φράχτη. Κάπου ἀκούστηκε ἕνας ξερός πυροβολισμός. Εἶχε τὴν ἐντύπωση πὼς ὅλα αὐτὰ τὰ εἶχε ξαναζήσει, ποῦ καὶ πὼς δὲν ἤξερε, μὰ τίποτε δὲν τοῦ φαινόταν καινούριο. Στ’ αὐτιά του τρεμόπαιζε μιὰ κιθάρα — ἦταν τὸ παράπονο τοῦ «Mourir a Madrid». Χθὲς πῆρε τὸ περιοδικό, ἀφιέρωμα στὸ Λόρκα. Γιολάντες στὰ μπαλκόνια, καμπάνες τῆς Μαδρίτης, ἕνας σαρός κρانيὰ μὲς στὰ γαϊδουράγκαθα κι ἕνα γυμνὸ τοπίο. Κάπου ἐδῶ μιὰν αὐγὴ τὸ Λόρκα... Καὶ τί χρειάζονται οἱ ποιητές; Στὸν ἴδιο ἐκεῖνο τόπο ἔβασκε ράθυμα ἕνα ἄλογο.

Φτάσαμε στὸ Παρίσι

Τὴν ὥρα ποὺ τοιχοκολλοῦσαν τὴν ἐπιστράτευση

Καταλάβαμε ὁ φίλος μου κι ἐγὼ

πὼς τὸ αὐτοκινητάκι μᾶς εἶχε μεταφέρει σὲ μιὰ καινούργια Ἐποχὴ

Καὶ μολονότι κι οἱ δυὸ ἤμασταν ἤδη ὄριμοι ἄντρες

ἦταν ὥστόσο σὰ νὰ εἶχαμε μόλις γεννηθεῖ.

Πὼς ὁ Γκιγιὼμ Ἀπολλιναῖρ τὰ πίστευε αὐτὰ ποὺ ἔλεγε, δὲν εἶχε ἀμφιβολία. Εἶχε γύρω στὸ κεφάλι του τὸν ἄσπρο ἐπίδεσμο. Μὰ καθὼς ξανάβλεπε μέσα στὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ τὸ πρόσωπό του, εἶχε ἕνα στραβὸ σαγόνι καὶ χεῖλια κρεμασμένα — γύριζε σακάτης ἀπὸ διαλυμένο μέτωπο, μὲ ξεσκισμένη χλαίνη καὶ δεκανίκια. Σὲ κάποια διασταύρωση συνάντησε τὸν ἄλλο, τὸ φίλο του τῆς ἐπιστράτευσης: καὶ τί χρειάζεται ἡ ποίηση; τὸν ρώτησε.

Ἄφησε τὸν Ἀπολλιναῖρ καὶ τὸ φίλο του καὶ πῆρε ὀλομό-

ναχος τὸν καρρόδρομο, πού τὴ λάσπη του τὴν εἶχαν ζυμώσει ὀ-
λες οἱ τρύπιες ἀρβύλες τῆς ὑποχώρησης. Ὁλόγυρα ἦταν πετα-
μένα κράνη, δίκωχα, παγούρια, παρατημένοι γυλιοὶ κι ἀντίσκηνα.
Εἶδε ἕναν ξεσκουφωτο στρατιώτη μὲ γένια καὶ λυμένα ἀρβυλα,
κι ἡ μιά του γκέτα σβαρνίζονταν καὶ τὴν πατοῦσε. Θά ῥχεται
ἀπ' τὸ Σαγκάριο, σκέφτηκε καὶ στάθηκε νὰ τὸν ρωτήσῃ. «Ὅχι,
τοῦ ἀπάντησε ἐκεῖνος, ἐγὼ δὲν ἤμουν σ' αὐτὸν τὸν τομέα, ἐγὼ
ἔρχομαι ἀπ' τὴν Κλεισούρα, ὅλη τὴ μέρα μᾶς ρήμαξαν τ' ἀερο-
πλάνα καὶ κρυβόμασταν». Ὑστερα ἔσκυψε τὸ πρόσωπό του στὸ
στό δικό του. Βρώμαγε τὸ χνώτο του. «Δὲν μοῦ λές, ψιθύρισε,
τί πράμα εἶναι αὐτοὶ οἱ γερμανοὶ;» Κι ὕστερα: «ἔχεις τίποτε νὰ
φάω; πείνῃσαι». Εἶχε μονάχα ψωμί. «Δὲν πειράζει, εἶπε, δῶσε
μου ψωμί». Τότε τὸν γνώρισε, ἦταν ὁ Πέτρος. «Πέτρο, τὸν ρώ-
τησε, δὲ μὲ γνωρίζεις;» «Εἶμαι ψόφιος ἀπ' τὴν πείνα καὶ τὴν
κούραση, εἶπε, δὲ βλέπω μπροστά μου». «Ποῦ εἶναι οἱ ἄλλοι οἱ
δικοί μας, πού εἶναι ὁ Θωμᾶς;» Δὲν ἀπάντησε, ἔβγαλε μονάχα
καὶ τοῦ ᾄδειξε ἕνα ρολοὶ πού οἱ δεῖχτες του δὲ γύριζαν. Ὑστερα
ἔχωσε τὸ ψωμί στὸν κόρφο του καὶ κόβοντας μπουκιές μὲ τὰ
δάχτυλά του τράβηξε πέρα καὶ γάθηκε. Νύχτωνε.

Ἄφησε τὸν καρρόδρομο καὶ πῆρε τὴν ἀνηφόρα, ὥσπου βγῆ-
κε σὲ κάτι χέρσα χωράφια. Ὁλόγυρα βέλαζε ἕνα κοπάδι πρό-
βατα, μακριὰ ἀκούγε νερά νὰ κυλοῦν καὶ μιὰ καμπάνα χτυποῦσε
πένθιμα. Φάνηκε μιὰ συνοδεία μ' ἐξαπτέρυγα μπροστὰ κι ἕναν
παπά. Ἐνας τσοπάνης πού ἀκουμποῦσε στὴ μαγκούρα του, ἔ-
βγαλε τὴ σκούφια καὶ σταυροκοπήθηκε. «Ἦρθαν γιὰ τὸν Πέ-
τρο», εἶπε. Τὴ νύχτα ἦταν στὸ σαμποτάζ, τὴν ἄλλη μέρα ἀρχί-
σανε οἱ γερμανοὶ τὸ κανονίδι, αὐτὸς πετάχτηκε στὸ στίτι νὰ πά-
ρει τὸ αὐτόματο καὶ τὴν ὥρα πού ἔβγαине ἔσκασε μιὰ ὀβίδα στὰ
κλωνάρια τῆς μουριᾶς καὶ τὸν ἔκανε κομμάτια. Ἡ συνοδεία πέ-
ρασε ἄκρη ἄκρη στὰ χωράφια καὶ γιὰ πολλὰ ὥρα ἀκούονταν ἡ
ψαλμωδία τῆς. «Ἀπὸ ποῦ πηγαίνει ὁ δρόμος γιὰ τὸ χωριό;»
ρώτησε τὸν τσοπάνη. Τοῦ ᾄδειξε. «Ἀλλὰ νὰ προσέχεις, τοῦ εἶπε,
μὴ σὲ φᾶνε τὰ σκυλιά. Ψὲς ἔφαγαν μιὰ κοπέλα, ἀκούγαμε τίς
φωνές τῆς ὡς ἀργὰ τὰ μεσάνυχτα. Ἄκου...» Πραγματικὰ ὁ ἦχος
ἀπ' τίς καμπάνες εἶχε σβῆσει καὶ τώρα ἔφτανε ἕνα μακρινὸ οὐρ-
λιαχτὸ ἀπὸ πολλὰ λαρύγγια. «Ἐρχονται», εἶπε ὁ γέρος κι ἀρχί-
σε νὰ τρέμει σύγκορμος, ἐνῶ τυλίγονταν μὲ τὴν κάπα του. «Ἐρ-
χονται τὰ παλιόσκυλα, κι εἶναι ὀλόκληρο κοπάδι. Τὰ παράτησαν
λυτὰ τὸν καιρὸ τοῦ ἀντάρτικου, πού ἔφευγε ὁ κόσμος, καὶ τώρα
ἀγρίεψαν». Καὶ μέσα στὸ σούρουπο φαινόταν πού ἔτρεμε, κι ἄρ-

χισε νά κάνει κύκλους και νά βελάζει. Πιάστηκε κι αὐτός ἀπ' τὴν κάπα του και βέλαζε και ξεσηκώθηκε ὄλο τὸ κοπάδι και βέλαζε κι ἐκεῖνο, ἐνῶ οἱ σκύλοι πού εἶχαν φτάσει πιά στὴν ἄκρη τοῦ χέρσου, ἀραδιάστηκαν στὸν ὄχτο, κάθησαν στὰ πισινά τους και ἐπάψαν νά οὐρλιάζουν. Ἀνάμεσά τους στεκόταν ὄρθιος ἕνας ψηλὸς ἄντρας μὲ γκριζο κοστοῦμι και μαῦρα γυαλιά. Τότε πάψανε και τὰ βελάσματα κι ὁ γέρος ἔσκυψε κι ἄρχισε νά βόσκει χορτάρι. «Τρῶγε», τοῦ ψιθύρισε βραχνά και μέσα στὸ σύθαμπο εἶδε τὰ μάτια του νά λάμπουν ἄγρια. Κι αὐτὸς σύρθηκε χάμου, γλιστρησε στὸ παρακάτω χέρσο και βρῆκε τὸ μονοπάτι πού τὸν ἐβγαλε στὸ δρόμο τοῦ χωριοῦ.

Ἀπὸ κεῖ και πέρα βάδιζε γρήγορα, τὸ δρόμο τὸν ἤξερε καλά. Σταμάτησε μονάχα μπροστά σὲ μιὰ μικρὴ σπηλιά, πού ἄλλοτε τὸν εἶχε κρύψει. Εἶχε βρεθεῖ ὀλομόναχος ἐκεῖ, τὴν ὥρα πού πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι του εἶχε ἀρχίσει νά πλέκεται ἕνα δίχτυ ἀπὸ σφαῖρες πού διαστουρώνονταν κι ἀστραφταν στὸν ἥλιο. Κι αὐτὸς ἦταν ἕνα μικρὸ κι ἀσήμαντο μαυρόψαρο, σὰν κι αὐτὰ πού ψάρευαν τὰ παιδιὰ στὰ ξεροπόταμα, και πάλευε νά χωθεῖ ὀλόκληρος στὴ μικρὴ γούβα, ν' ἀφανιστεῖ. Σκέφτηκε μάλιστα πῶς θὰ μπορούσε και τώρα νά κάμει τὸ ἴδιο, νά γλιτώσει ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀπάισιο φεγγάρι πού εἶχε κρεμαστεῖ πάνω του. Μὰ ἂν εἶχε τὴν ἀφέλεια νὰ τὸ κάμει, σίγουρα θὰ ἴνωθε νά τὸν πιάνουν ἀπ' τὴν οὐρά σὰν μαυρόψαρο και νά τὸν τινάζουν ἔξω, χτυπώντας τὸ κεφάλι του στὶς πέτρες τοῦ δρόμου, λιώνοντας μάλιστα τὸ κεφάλι του μὲ τὴ φτέρνα, ὥσπου νά πάψει νά σπαρταράει. Ἐκεῖνη ἡ γούβα ἦταν χαμένη ὀριστικά σὰν τὴ μήτρα τῆς μάνας μας, ὅπου θὰ νοσταλγούσαμε ἴσως νά ξαναγυρίσουμε μ' ὄλα τὰ κρίματά μας και νά κουλουριαστοῦμε ξανά μὲ τὸ κεφάλι πάνω στὰ γόνατά μας.

Ξαναπῆρε λοιπὸν τὸ δρόμο κι ὅταν ἔφτασε στὰ πρῶτα σπίτια, τὸ λαρόγγι του ἦταν στεγνὸ ἀπ' τὴ δίψα. Τὸ χωριὸ ἦταν ἔρημο — ὄχι μ' ἐκεῖνη τὴν ἐρημιὰ τῆς νύχτας, πού λίγο νά σταθεῖ και νά στήσεις τ' αὐτί σου, θ' ἀκούσεις τίς ἀνάσες πίσω ἀπ' τὰ κλειστά παραθυρόφυλλα, ἀλλὰ μὲ μιὰ ἐρημιὰ ὀριστική. Φανερό πῶς οἱ ἄνθρωποι εἶχαν φύγει ἀπὸ καιρὸ κι ἴσως αὐτὴ τὴν ὥρα νά περπατοῦσαν ὀλομόναχοι στοὺς φωτισμένους δρόμους κάποιας ξένης πολιτείας, μουρμουρίζοντας σπασμένα λόγια, ἢ κατέβαιναν σὲ σκοτεινὲς γαλαρίες, ντυμένοι τίς φαρδιές τους φόρμες, μ' ἕνα ἡλεκτρικὸ στὸ μέτωπο, ξαναγεννημένοι σὲ μιὰ καινούρια ἐποχὴ. Κι ὁ τόπος πού βᾶσταξε τὸν πόλεμο, τώρα δὲν εἶχε

ἐλπίδα νὰ γλιτώσει ἀπ' τοὺς ἀρκουδόβατους καὶ τοὺς κισσοὺς, πού εἶχαν ἀρχίσει κιόλας νὰ σκαρφαλώνουν. Πήδησε τὸν μισογκρεμισμένο τοῖχο τῆς αὐλῆς του δίπλα στὸ γιασεμί πού βρισκονταν ἀκόμα. Καὶ τὸ πηγάδι ἦταν ἐκεῖ στὴ μέση τῆς αὐλῆς. Συχνὰ τὰ βράδια, τὸ καλοκαίρι, εἶχαν τὸ πηγαδόχειλο τραπέζι κι ἔστρωναν γιὰ δεῖπνο, μὲ τὴ λάμπα κρεμασμένη στὸν τοῖχο. Σῆκωσε τὸ ξύλινο καπάκι κι ἔσκυψε. Εἶδε βαθιὰ στὸ νερὸ νὰ διασπαθίζονται ἀνταύγειες, κι ἀνάμεσά τους χρυστὴ προσωπίδα τὸ πρόσωπο τοῦ πατέρα του. Τὸν κοίταζε ἀνέκφραστο, μὲ κλεισμένα μάτια, σὰ νὰ τὸν ἔβλεπε μέσα του ἢ σὰ νὰ τοῦ ἦταν μιὰ τύψη. Ἐρίξε τὸν κουβά, τὸ νερὸ ἦταν σάπιο. Ὅμως ἀπ' αὐτὸ ἔπρεπε νὰ πιεῖ, καλὸ - κακὸ ἄλλο δὲν εἶχε. Στὸ περβάζι, πάνω ἀπ' τὴν πόρτα, βρῆκε κρυμμένο τὸ κλειδί κι ἄνοιξε. Τὸ σπίτι ἦταν ὀλότελα ἀδειανὸ καὶ τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ πού τρύπωνε ἀπ' τὸ θρυμματισμένο φεγγίτη ἔπεφτε πάνω στοὺς γυμνοὺς τοίχους κι ἔφτιαχνε ὠχρὲς κηλίδες. Μονάχα σὲ μιὰ γωνιά ἦταν μιὰ ξύλινη κασσέλα. Στά τυφλὰ ἔβγαλε ἀπὸ μέσα μιὰ δέσμη χαρτιά καὶ τὰ ἔκρυψε στὸν κόρφο του. Ἵστερα ἔκλεισε ξανά τὸ καπάκι καὶ κάθισε πάνω. Φοβόταν πὼς ἔτσι καὶ σηκωνόταν νὰ βηματίσει, ὁ ἦχος ἀπ' τὰ βήματά του θ' ἀκούοταν τόσο δυνατὰ σ' ἐκείνη τὴν ἀδειανὴ στέρνα, πού θ' ἀναστατώνονταν τὸ σπίτι, θ' ἀναστατώνονταν τὸ χωριὸ μὲς τὸν πιὸ βαθύ του ὕπνο.

Ἐμενε λοιπὸν μὲ τὸ κεφάλι μέσα στὴ παλάμες του, τοὺς ἀγκῶνες ἀκουμπισμένους στὸ παράθυρο, μπροστὰ στὸ φεγγάρι πού τὸ ἔβλεπε τώρα ψηλὰ καί, μὴ μπορώντας τίποτε ἄλλο νὰ κάμει, περίμενε νὰ ξημερώσει. Ἐπρεπε τότε νὰ κοιτάξει γιὰ κείνα τὰ χαρτιά, νὰ κάνει μιὰ ἐκκαθάριση σ' ὅλες τὶς παλιές του μέρες. Τίποτε νὰ μὴ δίνει ὑποψίες στὸν ἀνακριτὴ, πού σίγουρα θὰ ἐρχόταν νὰ τοῦ κάνει ἐπίσκεψη μόλις θὰ ξημέρωνε.

Ἄλεξάνδρα Δεληγιώργη

Ὁ Αὐγουστος

Γιὰ ἓνα διάστημα ἀποφάσισε νὰ κάνει τὸν συγγραφέα. Ἴσως ἐπειδὴ ὁ κόσμος τοῦ φαινόταν τόσο ἀπλός, γύρευε τὰ μυστικά του ἐπινοώντας τοὺς δρόμους πού θὰ τὸν πηγαιναν ἴσια σ' αὐτά. Ἄν πάλι ἦταν ἱκανὸς γιὰ τέτοιες ἐπινοήσεις, πῶς μπορεῖ ὁ κόσμος νὰ ἦταν τόσο ἀπλός; Ἄναρωτιόταν τὸ τελευταῖο, ὅταν ἔγραφε εὐκολα μιὰ φράση πού τὴν ἔβρισκε περιεκτικὴ καὶ ὠραία. Σιγὰ σιγὰ, γυρεύοντας αὐτὸ πού ἔλεγε μυστικά, ἔφτασε σὲ προβλήματα δύσκολα. Τὸ ὄργανικὸ του σύστημα ἀπόλυτα φυσικὸ κι ὡστόσο ἀόρατο ὄρθωνε ξαφνικὰ ἀπαιτήσεις πού τοῦ δημιουργοῦσαν ἀφάνταστη κόυραση. Ἡ ἀνεξάντλητη λεπτομέρεια τῆς μορφῆς τοῦ φαινόταν τότε σὰν τὴ γιαιλιστερὴ σανίδα τῆς σωτηρίας του. Τοῦ ἀπόμεινε κάτι ἀπ' τὸν Κάφκα, τὸν ἀθόρυβο κόσμον του, καταγράφοντάς τον μὲ θέρμη κι ὑπομονή, μὴ ἔχοντας τίποτα καλύτερο νὰ κάνει, μεταμορφώνοντάς τον μὲ σκιές, ἐξαφανίζοντας τὰ χρώματα, φυγαδεύοντάς τα σὲ κείνον τὸ ἀνετο τσουβάλι τῆς σχετικότητας πού βγάζει μουντζοῦρες, πεισματικὰ ἀγνοώντας τον, καὶ πάλι ὁ κόσμος τὸ ἴδιο κοπιαστικὸς ὅσο πολὺπλοκος ἦταν καὶ πρὶν. Τὸ ἔχε βάλει σκοπὸ του νὰ τὸν μετουσιώσει, ἀδιαφορώντας, ἔλεγε, γιὰ τὴ φλούδα ἀπὸ νάυλον πού τὸν περιτύλιγε, δείχνοντας τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος του μέσα ἀπ' τὸ τραγικὸ συμβάν τοῦ θανάτου, περιφρονώντας τίς σύντομες φράσεις πού λένε πολλὰ, ὅμως ἐκείνου δὲν τοῦ ἔλεγον τίποτα, φέροντάς τον στὸ φῶς, ἓνα κόσμον μικρὸ σὰ μπαλλίτσα, χωρὶς χιρὰμία, διαλείψεις, προκαταλήψεις, ξεχνώντας τὰ χίλια πού διέπρατε στὴν πιστότητα τῶν περιγραφῶν τοῦ κόσμου πού ἐπιχειροῦσε.

Μὲ δυὸ λόγια τσαλαβουτοῦσε στὴν εὐκολία του, καὶ δὲν τὸ λέω αὐτὸ ἀπὸ πρόθεση νὰ σᾶς δείξω ποιὸς εἶναι ὁ σωστὸς τρόπος ἐρεύνης τῶν γύρω, ὅσο ἀπὸ διάθεση νὰ φωτίσω τὴ σχέση πού εἶχα μαζὶ του. Γιατὶ αὐτὸς ἦταν ὁ κύριος Βάλλας, πού θὰ μπορούσε νὰ ἤμουν κι ἐγὼ ἂν ἐκεῖνος δὲν ἦταν ἀρκετὰ γέρος πιά στὰ πενήντα του, μ' ἐκλεπτυσμένες κινήσεις, ἔχοντας στερηθεῖ καθετὶ τὸ ἀγροῖκο πού θὰ τοῦ χάριζε λίγη ξεκούραση στὴ μόνιμη τάση του νὰ κουράζεται χωρὶς ποτὲ πραγματικὰ νὰ τὸ καταφέρει καὶ γι αὐτὸ γκρινιάρης καὶ ζοφερός. Τὸ ἤξερε πῶς μόνον σ' ἀνθρώπους σὰν κι ἐμένα, ἀπ' τὴ φύση τους ἀτολμούς, θὰ μπο-

ροῦσε νὰ γίνεται ἔτσι δεκτὸς μὲ ὑπομονή, θὰ λεγα μάλιστα κι ἐγκαρτέρηση, χωρὶς νὰ θίγω ὑπερβολικὰ τὴν οὐσία τοῦ πράγματος.

Μιὰν ἀπέραντη νοσταλγία γιὰ τὸ μῆνα Αὐγουστο ἔτρεφε ὁ γείτονάς μου κύριος Βάλλας. Φτασμένος ἀπ' τὸ Κοννέκτικατ, δὲν εἶχε τίποτε τὸ ἐπαρχιώτικο ὥστόσο ἐπάνω του, σοῦ ἴδινε μάλιστα τὴν ἐντύπωση πὼς γνῶριζε τὴν τέχνη τῆς περίτεχνης σκέψης. «Νὰ διανοεῖσαι, αὐτὸ εἶναι τὸ μόνο ὠραῖο σ' αὐτὴ τῆ ζωῆ, ἀγαπητέ μου. Οὔτε τὰ γήπεδα, οὔτε τὰ καφενεῖα πού ζετρυπώνουν σὲ κάθε γωνιά καὶ μ' ἀλαφιάζουν τόσο πού νὰ διαμαρτυρηθῶ μ' ἐπιστολή μου στὸ δῆμο νὰ ξυλώσουν τὰ τραπεζάκια ἀπ' τοὺς δρόμους πού εἶναι γιὰ πέρασμα». Ἐφαχνα τότε νὰ βρῶ ἀπαντήσεις πού θὰ τὸν εὐχαριστοῦσαν καὶ θὰ τὸν ἐπειθαν, ἐτοιμάστηκα κάποτε νὰ τοῦ πῶ πὼς στὰ καφενεῖα ἔγραφα τὶς ὠραιότερες ἀπ' τὶς ἱστορίες μου. Καθὼς θὰ προσποιόταν τὸν ἀμετάπειστο μὲ τέτοιες ἐπαγωγές, τὸν ἄφηναν νὰ μουρμουρίζει γιὰ τὴν κατάντια καὶ τὸ χάλι τοῦ κόσμου ἔτσι πού ἔγινε, κι ἐγὼ νὰ χαίρομαι τῆ βουῆ τῆς μεγάλης πόλης πού ζοῦσα. Πήγαινα Σάββατα στὴ μακριὰ κρεμαστὴ γέφυρα περνώντας ξυστὰ ἀπ' τὰ φρενιασμένα αὐτοκίνητα, μὴ τολμώντας νὰ πιστέψω πὼς κάποιος θρασὺς θὰ ἴκοβε μιὰ γιὰ πάντα τὸ νῆμα τῆς σκέψης μου μὲ τὰ χαλασμένα του φρένα. Ὅλα αὐτὰ βέβαια τὰ ζοῦσα στὴ φαντασία μου Ἡ πόλη μας δὲν προσφέρεται γιὰ μεγάλες κι ἀργές ἐκτινάξεις πάνω ἀπ' τὸν κόσμο, μὲ μακρύτερες σκάλες πού θὰ μ' ἀνέβαζαν ὡς τὸν ἔβδομο οὐρανὸ τῆς παράνοιας ἀπ' τὸν ἀφηνιασμένο ρυθμὸ τῆς. Ὁ κ. Βάλλας μὲ καταλάβαινε κι ἴσως γι αὐτὸ ἔπαιρνε τὸ δικαίωμα νὰ ἴναι ἀφόρητα φορτικός, φιλοσοφημένος, ἐλάχιστα φιλολογικός, ὅπως πίστευε, βαθὺς μὲ χαρίσματα. Στὸ βῆθος ἐκμεταλλευόταν τὶς αὐθαίρετες προεκτάσεις μου καὶ συχνὰ μοῦ ἔλεγε πόσο ὅμοιες εἶναι οἱ φύσεις μας, ἰδιοσυγκρασία καὶ χαραχτήρας.

Ἐνα τράνταγμα τῆς πόρτας, ἀνοιγμα τοῦ ραδιοφώνου, ἡ φωνὴ πού μεταδίδει εἰδήσεις, ἀπότομο γύρισμα τοῦ κουμπιου, ὁ ἀέρας πού κτυπάει τὰ τζάμια διαταράσσουν τὸν εἰρμὸ τῆς σκέψης μου πού παλινδρομεῖ. Ὁ μῆνας Αὐγουστος λοιπὸν εἶχε τὰ μυστικά του γιὰ τὸν κύριο Βάλλας. «Ἀπόψε κάτι σημαντικὸ θὰ συμβεῖ, νὰ εἴστε βέβαιοι» μοῦ εἶπε σήμερα ὁ κύριος Βάλλας, 28 τοῦ Αὐγούστου, «καὶ περιμένω». Ὁ Μάρτιος μῆνας τῶν γεγονότων ἐγκυμονεῖται ἤδη μέσα στὸν Αὐγουστο, ἀποκτάει καρδιά, σ' αὐτὸ τὸν μῆνα, πού ἀρχίζει φωναχτὰ νὰ ἐργάζεται,

ἀκοῦς τότε τὸ τίς τὰς αὐτῆς τῆς διεργασίας ποῦ πλάθει ζεστή τῆ σάρκα, χοντρά τὰ κόκκαλα, κάτι θά γίνει λοιπόν». Δείχνω πὼς τὸν πιστεύω καὶ τὸν βεβαιώνω πὼς κάτι θά γίνει καὶ πιθανὸν πρὶν φύγει ὁ Αὐγουστος. «Στὸ Κοννέκτικατ, ἀγαπητέ μου, ψηνόμενα στὴ δουλειά. Τὰ μάζεψα καὶ γύρισα πίσω. Ἡ δημοσιογραφία στεῖρα ὑπόθεση, ὅλα γυρίζουν ἀνάποδα κι ἐσύ πρέπει νὰ λές ὅτι ἐκτός ἀπὸ μερικὲς στυγερὲς ληστεῖες κι ἐξουθενωμένους βιασμούς, τὰ πάντα ὁμαλὰ ξαναπαίρνουν τὸ δρόμο τους. «Τότε ἔπαιρνα φόρα μὲ τὴ σειρά μου καὶ τοῦ ἴλεγα πὼς ὅλοι θὰ πᾶνε στὸ διάβολο, μερικοὶ ἀπὸ ἔδρας, οἱ ἄλλοι στὰ τραπέζια τῶν ἀνακρίσεων ἀπ' τοὺς ἀδικημένους μὲ τὰ ξαφνικὰ αὐτόματα ποῦ θὰ προβάλλουν νὰ πάρουν τὰ κεφάλια τους πίσω. Οἱ συγγραφεῖς νεροουλιασμένοι καὶ πάντα ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ἀκρίβεια τῶν περιγραφῶν τοῦ ἀντικειμένου τῆς φύσεως ποῦ μᾶς σταμάτησε πίσω καὶ τῶρα τρέχουν ἀπαυδημένες οἱ μηχανὲς ἀπ' τὴ λατρεία μας τοῦ ἄδικου ζωντανοῦ, αὐτοῦ ποῦ στρίβει μὲ τὴ φτέρνα τὸ νόμο, ξετρελαμένο μὲ τὸ παιγνίδι τῶν χιλιάδων χρωματιστῶν ἐξαιρέσεων, παραμένουν εὐτυχισμένοι ἀγνοώντας τὴν ἀγωνία τους ποῦ δὲν εἶναι ἡ φύση οὔτε οἱ μηχανὲς ἀλλὰ τὸ ρῆμα σκοτώνω καὶ ξαναπλάθω μ' ἓνα ζυμᾶρι φτιαγμένο ἀπὸ πλαστελίνη καὶ λίγη νερομπογιά, ἐνῶ ἡ ζωὴ μελανιάζει ἀπὸ ἡδονὴ ζουλώντας στὰ δάχτυλα τὸ κακὸ πὼς τὸ κατέχει, πὼς πάντα τὸ εἶχε χωρὶς νὰ ἔχει τίποτα τ' ὁμοῦ του.

Μπορεῖ καὶ νὰ σφάλω, ὅμως ὅταν μιλοῦσε ὁ κ. Βάλλας ἦταν πολὺ ἀναστατωμένος, μ' ἀνεβασμένη τὴν πίεση κι δλόκληρος κατακόκκινος ὅταν μ' ἔπιανε ἀπ' τὸ γιὰ καὶ μοῦ φώναζε «τραγικὴ ἢ δημοσιογραφία, πανάθλιο πράγμα ὁ τύπος, μάταιοι κόποι καὶ ματαιόδοξοι νὰ ἴσαι συντάκτης τοῦ περιοδικοῦ Οἱ Διανοητές, ὅπου ἔφαγα τὰ δέκα καλύτερα χρόνια μου» κι ἄλλα παρόμοια. Μόλις ὅμως ἀρχίζα ἐγὼ νὰ τοῦ λέω, καλμάριζε ἐντελῶς, μοῦ ἔσφιγγε τοὺς καρπούς τῶν χεριῶν καὶ μὲ συμβούλευε νὰ μάθω τὴν ψυχραιμία.

Σήμερα δὲν ἀντεῖξα καὶ τοῦ εἶπα μόλις μοῦ ἔδωσε τὴ συνηθισμένη του συμβουλὴ πὼς ὑπάρχει κι ὁ κόσμος ποῦ δὲν τὸν ξέρετε. «Ποιὸς εἶναι αὐτός; Στὸ Κοννέκτικατ, κι ὕστερα Νιού Γιόρκ, μετὰ στὸ Παρίσι μὲ τὰ λίγα ποῦ μάζεψα στὴν Πράγα καὶ στὸ Λονδίνο, πουθενά δὲν εἶδα τὸν ἄλλο κόσμο ποῦ λές». Εἶχε θιγεῖ φανερά κι αὐτὸ γιὰ πρώτη φορὰ μὲ διασκέδαζε. «Ὅχι, ὄχι, μὲ κανένα τρόπο δὲν θέλω νὰ θίξω τίς ἀδυναμίες τῶν πόλεων. Τοῦτες οἱ πολιτεῖες, τὸ μόνο παιγνίδι γιὰ τὸ ὅποιο δὲν ἐνωσα

κούραση, με ξετρελαίνουν ακόμη, όταν προσποιοῦμαι πὼς περιφέρομαι στοὺς μεγάλους δρόμους παραμιλώντας σπασμένα τὴ γλώσσα τους, πὼς παίρνω τὸ λεωφορεῖο με τὸ σωστὸ νούμερο ἢ καὶ τὸ τράμ όταν ξαφνικά βρεθῶ στὴν ὠραία πόλη τοῦ Ἄμστερνταμ μ' ἓνα καινούριο καὶ σπάνιο βιβλίο σφιχτὰ στὴ μασχάλη μου, με τὰ χέρια χωμένα στὶς τσέπες τοῦ χοντροῦ μου πανωφοριοῦ, ἀπόγευμα με ὀμίχλη μῆνα Νοέμβρη στὶς ὄχθες τοῦ τὰδε ἢ τὰδε μεγάλου ποταμοῦ πὺ σχίζει τὶς πολιτείες στὰ δυὰ καὶ θεριεύει ἢ ἐπιθυμία τὴ φαντασία μου· ἄ ναι, καθόλου δὲ θέλω νὰ πῶ γι αὐτὸ τὸ παιγνίδι πὺ παίζω κάθε πρωὶ στριμωγμένος στὴ στάση τοῦ λεωφορείου πὺ με πάει στὴν πληκτικὴ μου δουλειά». «Ἔ, τότε ποιός;» τὸν ἀκούω καὶ πάλι νὰ με ρωτάει. Ἄ, ἦταν καιρὸς νὰ τὸν τρομάξω λιγάκι, ἔτσι στ' ἀστεία, γιὰ ἓνα λεπτό, νὰ δῶ τὸν τρόπο πὺ θ' ἀντιδρουσε. «Ὁ ἄλλος κόσμος, με τὸν ὁποῖο μέσω τῆς φαντασίας με ἀποθέματα μνήμης γιὰ καύσιμα συνδεόμαστε», τοῦ λέω σέρνοντας τὴ φωνὴ μου. «Ποιός;» μοῦ κάνει με φανερὴ ἀνυπομονησία. «Στὶς εἰκόνες, κ. Βάλλας, πὺ ἔρχονται σὰ μικρὲς μαυρόασπρες φωτογραφίες ἐφτὰ ἐπὶ πέντε, όταν ἀνοίγετε τὴν πρωϊνὴ σας ἐφημερίδα καὶ τὴν κλείνετε γρήγορα γρήγορα, ἢ σὲ κεῖνα τὰ βιβλία τὰ γεμάτα ἀναδρομὲς κι ἀριθμούς πὺ σιχαίνεστε. Μοῦ λέτε πὼς δὲν ἔμεινε τίποτα, ἐγὼ θὰ σὰς πρότεινα κάτι». Ἔσκυψα στ' αὐτὴ καὶ τοῦ λέω πὼς βομβιστὴς εἶναι τὸ πραγματικὸ μου ἐπάγγελμα καὶ πολὺ θὰ ἔθελα τὴ συνεργασία του, σχεδὸν τὴν ἔχω ἀνάγκη. Πετὰχτηκε ὄρθιος φανερὰ τρομαγμένος κι ἐκνευρισμένος. Θύμωσα. Τοῦ λέω «μὴ κάνετε ἔτσι» καὶ τοῦ ξανακάνω νεῦμα νὲ με πλησιάζει καὶ τότε τοῦ δάγκωσα τὸ αὐτί. Πόνεσε, περισσότερο ταράχτηκε ἀπὸ τοῦτες τὶς ἄλλοπρόσαλλες ἀντιδράσεις μου καὶ τραβήχτηκε πίσω. «Παιδί μου, μοῦ λέει, θέλεις νὰ γράψεις σὲ καμιά ἐφημερίδα; Ἔρω πολλοὺς διευθυντὲς πὺ θὰ ἤθελαν πολὺ κάποιον ἀπ' τ' ἄρθρα σου. Νομίζω πὼς περνας στιγμὲς δυστυχίας καὶ δύσκολες». Ἦταν ἀκόμη τρομαγμένος μ' ὅτι τοῦ εἶπα καὶ τὰ πῆρε στὰ σοβαρά.

Ἔνα δὲν μοῦ χε πεῖ ποτὲ ὁ κ. Βάλλας, πὼς εἶχε τὴν ἀνεψιούλα του λίγα σκαλιὰ κάτω ἀπ' τὸ πρῶτο πάτωμα τοῦ τριώροφου, πὺ κρατοῦσε πατρικὴ κληρονομιά δίνοντας δίκες με τὰ τρία ἀδελφία του καὶ παίρνοντάς το ἐντέλει μέσα ἀπὸ τὰ χέρια τους. Μετὰ δυὰ μέρες, 30 Αὐγούστου, εἶδα τὴ μικρὴ κάσα στὴ πόρτα καὶ τ' ἀγγελτήριο δίπλα. Βιάστηκα νὰ κατέβω ἀπ' τὸ σπῆτι μου πὺ εἶναι ἀπέναντι νὰ τὸν συλληπθῶ γιὰ τὸ θάνατο ἐνὸς προ-

σῶπου πού μῆνες τώρα ἀγνοῦσα πῶς κατοικοῦσε παρέα με τὸν κύριο Βάλλας, γιατί ἀποκλειόταν νὰ ἦταν ὁ ἴδιος, τὸ φέρετρο ἦταν μικρό. Μὲ εἶδε καὶ πῆγε νὰ μοῦ κλείσει τὴν πόρτα κατὰ-μουτρα. Πῆρα τὸ ὕφος μου μύχιο καὶ σοβαρὸ καὶ μ' ἔμπασε μέσα. «Πέρα, παιδί μου». Μὲ κατέβασε ἀπ' τὴν ἐσωτερικὴ σκάλα στὸ ὑπόγειο κι ἀννοιξε τὸ ροζ δωμάτιο μικροῦ κοριτσιοῦ. Ἔσκυψε καὶ μοῦ εἶπε «Τριάντα χρόνια τὴν ἔχω βαλσαμωμένη τὴν ἀνεψιούλα μου, Κοννέκτικατ, Νιοῦ Γυόρκ, Πάρισι, Πράγα, Λονδίνο, παντοῦ. Προχθὲς ἀποφάσισα νὰ τὴ θάψω», μιλοῦσε ψιθυριστά, τὸ δωμάτιο ἦταν ἀρκετὰ σκοτεινὸ, μόλις καὶ ξεχώριζα τὶς γραμμὲς τοῦ προσώπου τοῦ πτώματος. Ἐνίωσα τὸν κύριο Βάλλας νὰ με πλησιάζει, καὶ ξαφνικὰ μοῦ στρίβει δυνατὰ τὸ αὐτί, θὰ μοῦ τὸ ξερίζωνε. «Κύριε Βάλλας», μουρμούρισα παγωμένος ἀπ' τὸ φόβο μου. Τὸ δωμάτιο μοῦ φάνηκε φοβερὰ στενὸ, ἤθελα νὰ βγῶ ἀπὸ κεῖ μέσα.

«Δὲν ὠφελεῖ τίποτα, φίλε μου. Αὐτὸ τὸ πλάσμα δὲν ἔχει θέση πουθενὰ ἐδῶ. Ἡ μνήμη, καύσιμα σ' ἓνα καζάνι πού δὲν κάνει τίποτα ἄλλο παρὰ νὰ ἐμφανίζει μαυρόασπρα φίλμς, ἀχρηστα, κωμωδεῖες». Εἶχα τὶς ἀντιρρήσεις μου, ὅμως ὁ φόβος μοῦ εἶχε κόψει τὴ γλώσσα, τὰ χέρια μου καὶ τὰ πόδια μου τὰ ἐνιωθα ἀσήκωτα. «Θὰ κλείσω καὶ τοὺς Διανοητὲς ὡς αὔριο πού εἶναι ἀκόμη Αὐγουστος», τὸν ἀκούω νὰ λέει καὶ με σπρώχνει συνεχῶς πρὸς τὸ φέρετρο, θὰ λιποθυμοῦσα, ὅταν ξαφνικὰ ἀνοίγει τὰ φῶτα ξεκαρδισμένος στὰ γέλια. Γυρνᾶω στὴν κάσα καὶ βλέπω μιὰ ψεύτικη κούκλα στὴ θέση τῆς βαλσαμωμένης τῆς ἀνεψιούλας του. Ὁρμησα στὴν πόρτα καὶ βγῆκα γρήγορα στὸ δρόμο τῆς γειτονιάς,

Τὸ βράδι στὸ δικό μου δωμάτιο ἤμουν καὶ πάλι ἥρεμος, μπορῶ νὰ πῶ καὶ κεφάτος. Τὸ σκέφθηκα καλὰ καὶ κατέληξα στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀντίδρασή του στὴ φάρσα μου, πολὺ σωστή, ἔπεφτε ὡστόσο σ' ἓνα οὐρανομήκες κενὸ πού, παρόλη τὴ φαντασία με τὴν ὁποία μοῦ ἔπαιξε ἓνα τέτοιο παιγνίδι ὁ κ. Βάλλας, δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ βυθομετρήσει. Ἐξᾴλλου ἐγὼ ἐξακολουθῶ καὶ εἶμαι ὀλοζώντανος, ἐνῶ μιὰ κούκλα εἶναι πάντα μιὰ κούκλα.

Heinrich Böll

Τὸ λυπημένο μου πρόσωπο

Σταματώντας στὴν ἄκρη τοῦ λιμανιοῦ γιὰ ν' ἀγναντέψω τοὺς γλάρους, τὸ λυπημένο μου πρόσωπο τράβηξε τὴν προσοχὴ τοῦ πολιτσήμανου, ποὺ γύριζε σ' ἐκείνη τὴν περιοχὴ. Εἶχα ἀφαιρεθῆ κοιτάζοντας τὰ αἰωρούμενα πουλιά, ποὺ ζυγιάζονταν κι ἐφορμούσαν γιὰ νὰ βροῦνε κάτι νὰ φάνε, μὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα. Τὸ λιμάνι ἦταν ἔρημο, τὸ νερὸ πράσινο, πηχτὸ ἀπὸ τ' ἀκάθαρτο πετρελαιο καὶ στὸ λεπιδωτὸ δέρμα του ἐπλεε κάθε λογῆς σαβούρα. Πλοῖο πουθενά, ὁ γερανὸς σκουριασμένος, οἱ ἀποθῆκες ρεπιασμένες. Στὰ μαῦρα ἐρείπια τῆς ἀποβάθρας οὔτε πελέκια δὲν κατοικοῦσαν πιά. Ἐδῶ καὶ χρόνια ἦταν κομμένη κάθε σχέση μὲ τὸν ἔξω κόσμο.

Εἶχα καρφώσει τὸ βλέμμα σ' ἓνα γλάρο καὶ παρακολουθοῦσα τὸ πέταγμά του. Μὲ τὸν τρόπο χελιδonioῦ ποὺ προαισθάνεται κακοκαιρία πετοῦσε σχεδὸν πάντα κοντὰ στὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ καὶ μόνο πότε πότε ξεθάρρευε ν' ἀνέβει ψηλά κρῶζοντας, νὰ σμίξει τὸ δρόμο του μὲ κείνον τῶν συντρόφων. Ἄν λαχταροῦσα κάτι, ἦταν χωρὶς ἄλλο ἓνα ψωμί νὰ ταῖσω τοὺς γλάρους, νὰ τὸ κόψω κομμάτια καὶ στὸ ἀνάκατο πέταγμα νὰ βάλω ἓνα ἄσπρο σημάδι, ἓνα στόχο, ποὺ πάνω του θὰ πετοῦσαν. Ρίχνοντας ἓνα κομμάτι ψωμί σ' αὐτὸ τὸ ἀνεβοκατέβασμα τῶν μπερδεμένων τροχιῶν ποὺ ἔκρωζε, νὰ τοὺς κατεύθυνα σὰ νὰ ἔτανε δεμένοι μὲ σχοινιά.

Μὰ ξαφνικὰ ἔπεσε πάνω μου τὸ χέρι τῆς ἐξουσίας καὶ μιὰ φωνὴ εἶπε: «Ἀκολοῦθα με!». Ὁλομιᾶς τὸ χέρι δοκίμασε νὰ μὲ τραβήξει ἀπότομα ἀπὸ τὴν πλάτη καὶ νὰ μὲ στριφογυρίσει βίαια. Ἐγὼ στηλώθηκα, τὸ τίναξα κι εἶπα συγκρατημένα: «Σίγουρα δὲν εἶστε καλά!». «Συνάδερφε», εἶπε πρὶν ἀκόμα καταφέρουν νὰ τὸν καλοκοιτάξουν, «σὲ προειδοποιῶ». «Ἄφεντικό...», ἀνταπόδωσα. «Δεν ὑπάρχουν ἀφεντικά», φώναξε ὀργισμένος. «Συνάδερφοι εἴμαστε ὅλοι». Τώρα στεκόταν δίπλα μου μὲ κοίταξε ἀπὸ τὸ πλάι κι ἤμουν ἀναγκασμένος νὰ συγκεντρώσω τὸ βλέμμα μου, ποὺ πλανιόταν εὐτυχισμένα, καὶ νὰ τὸ βυθίσω στὴν ἀλύγιστη ματιὰ του. Ἦταν σοβαρὸς σὰ βουβάλι ποὺ δεκαετίες ὀλόκληρες δὲν καταβρόχθιζε ἄλλο ἀπὸ καθῆκον. «Γιὰ ποῖο λόγο;..» πῆγα νὰ πῶ. «Γιὰ σοβαρὸ λόγο», εἶπε. «Γιὰ τὸ λυπημένο σου πρόσωπο». Γέλασα. «Ἄσε τὰ γέλια!». Ἡ ὀργὴ του ἦταν πραγματικὴ. Γιὰ μιὰ στιγμή σκέφτηκα πὼς τὸ ἔκανε ἔτσι ἀπὸ ἀνία, μιᾶς καὶ δὲν ἔβρισκε νὰ συλλάβει οὔτε μιὰ ἀδήλωτη, οὔτ' ἓνα μεθυσμένο ναύ-

τη, οὔτε κλέφτη ἢ δραπέτη, μὰ εἶδα πὼς δὲν ἀτεισεύοταν : Ἐμένα ἤθελε νὰ πιάσει. « Ἀκολούθα με !... » « Μὰ γιατί ; » ρώτησα συγκρατημένα.

Ἔδεσε μονομιᾶς τ' ἀριστερὸ μου χέρι στὸν καρπὸ μὲ μιὰ λεπτὴ ἄλυσίδα καὶ στὴ στιγμὴ κατάλαβα πὼς ἤμουν πάλι χαμένος. Γύρισα γιὰ τελευταία φορά κατὰ τοὺς γλάρους ποὺ πετοῦσαν, εἶδα τὸν ἄμορφο γκριζο οὐρανὸ κι ἔκανα νὰ πέσω μὲ ξαφνικὴ στροφή στὴ θάλασσα, γιὰτὶ μοῦ φάνηκε προτιμότερο νὰ πιηγῶ μὲ τὴ θέλησή μου σ' αὐτὴ τὴ βρώμικη πῆχτρα, παρὰ νὰ μὲ στραγγαλίσουν οἱ λοχιές σὲ κάποιον κρατητῆριον ἢ νὰ μὲ ξαναφυλακίσουν. Μὰ ὁ πολιτισμάνος τινάζοντάς με ἀπτόμα μὲ τράβηξε τόσο κοντά, ποὺ ἦταν ἀδύνατο νὰ ξεφύγω. « Μὰ γιατί ; » ρώτησα πάλι. « Ὁ νόμος διατάζει νὰ εἶσαι εὐτυχισμένος ! ». « Εἶμαι εὐτυχισμένος », φώναξα. « Τὸ λυπημένο σου πρόσωπο ; », κούνησε τὸ κεφάλι. « Μὰ ὁ νόμος αὐτὸς εἶναι καινούργιος », εἶπα. « Ἐγινε πρὶν τριανταεξὶ ὥρες, καὶ τὸ ξέρεις καλὰ, πὼς κάθε νόμος ἰσχύει σάν περάσουν εἰκοσιτέσσερες ὥρες ἀπὸ τὴ δημοσίευσή του ». « Μὰ δὲν ἔχω ἰδέα ». « Καμμιά δικαιολογία. Ἄπο προχτὲς τὸ ἔλεγον ὅλα τὰ μεγάφωνα κι ὅλες οἱ ἐφημερίδες, καὶ σὲ κείνους », ἐδῶ μὲ κοίταξε περιφρονητικὰ, « καὶ σὲ κείνους ποὺ δὲ φτάνει ἢ εὐλογία οὔτε τῆς ἐφημερίδας οὔτε τοῦ ραδιοφώνου, τὸ ἔκαναν γνωστὸ οἱ προκληρῶντες ποὺ σκορπίστηκαν στοὺς δρόμους ὅλου τοῦ κράτους. Λοιπὸν, συνάδερφε, θ' ἀποδειχτεῖ ποῦ ἦσαν τὶς τελευταῖες τριανταεξὶ ὥρες ».

Μ' ἔσπρωξε μπροστά. Τώρα γιὰ πρώτη φορά κατάλαβα πὼς ἔκανε ψύχρα καὶ πανωφόρι δὲν εἶχα, τώρα γιὰ πρώτη φορά ἡ πεῖνα μου ἔφτασε στ' ἀποκορύφωμα καὶ γουργούριζε στὴν πύλη τοῦ στομαχιοῦ, τώρα γιὰ πρώτη φορά κατάλαβα πὼς ἤμουν ἄπλυτος κι ἀξύριστος καὶ πὼς ὑπῆρχαν νόμοι, ποὺ σύμφωνα μ' αὐτοὺς ἔπρεπε κάθε συνάδερφος νὰ ἴναι καθαρὸς, ξυρισμένος, εὐτυχισμένος καὶ χορτάτος. Μ' ἔσπρωχνε μπροστά σὰ σκιαχτρο, ποὺ ἔπρεπε ν' ἀφήσει τὸν τόπο τῶν ὄνειρων του στὴν ἄχτη τοῦ χωραφιοῦ, μιὰ κι ἡ κλοπὴ ἦταν ὀλοφάνερη. Οἱ δρόμοι ἦταν ἀδειανοί, ἢ ἀπόσταση γιὰ τὸ τμήμα κοντινὴ, κι ὅσο ἔνοιωθα πὼς θὰ ἔβρισκαν σὲ λίγο πάλι μιὰν αἰτία νὰ μὲ φυλακίσουν, τόσο βάραινε ἡ καρδιά μου, γιὰτὶ μὲ περνοῦσε ἀπὸ μέρη τῆς νιότης μου, ποὺ σκόπευα νὰ τὰ ἐπισκεφτῶ σάν τέλειωνα τὴν περιδιάβαση τοῦ λιμανιοῦ : κήπους ποὺ ἦταν ἄλλοτε γεμάτοι θάμνους, ἄμορφους στὴ φυσικὴ τους ἀταξία, δρόμους κατάφυτους — τώρα ἦταν ὅλα σχεδιασμένα, τακτοποιημένα, καθαρὰ, τετραγωνισμένα, κανονισμένα

γιὰ τοὺς πατριδολατρικούς συλλόγους, πού Δευτέρα, Τετάρτη καί Σάββατο ἔκαναν ἐδῶ τίς παρελάσεις τους. Μονάχα ὁ οὐρανὸς ἦταν σάν τότε, κι ὁ ἀέρας, σάν κεῖνες τίς μέρες πού ἡ καρδιά μου ἦταν γεμάτη ὄνειρα.

...“Ὅσους ἀνθρώπους συναντούσαμε τοὺς ἔπιανε ὀλεφάνερος ἐνθουσιασμός, τοὺς διαπερνοῦσε τὸ λεπτὸ ρευστὸ τῆς ἐργατικότη-
τας, μάλιστα τόσο περισσότερο, ὅσο ἔβλεπαν τὸν πολιτισμένο. Περπατοῦσαν ὅλοι γρηγορώτερα, ἔδειχναν φάτσα βουτηγμένη στὸ καθῆκον, κι οἱ γυναῖκες πού ἔβγαίνουν ἀπὸ τὰ μαγαζιά ἔβαζαν τὰ δυνατὰ τους νὰ δώσουν ἔκφραση χαρᾶς στὸ πρόσωπό τους, ἐκείνη ἀκριβῶς πού περιμέναν ἀπ’ αὐτές, γιατί ἦταν διαταγὴ νὰ ἐκδηλώνουν χαρά, ζωηρὸ κέφι στὰ καθήκοντα τῆς νοικοκυρᾶς, πού θά ’πρεπε τὸ βράδυ νὰ τονώσει μὲ πλούσιο δεῖπνο τὸ δουλεuttῆ τοῦ κράτους.

Μὰ ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι λοξοδρομοῦσαν ἐπιδέξια, ἔτσι πού κανένας τους τὰ μὴ βρίσκεται στὴν ἀνάγκη νὰ διασταυρώσει μπροστά μας τὸ δρόμο. Στὸ δρόμο εἴκοσι βήματα πρὶν ἀπὸ μᾶς ἔξαφνιζόταν κάθε ἔχνος ζωῆς, καθένας βιαζόταν νὰ μπεῖ τὸ γρηγορώτερο σὲ μαγαζὶ ἢ νὰ στρίψει σὲ γωνία κι ἄλλοι ἔμπαιναν ἀκόμα καὶ σὲ ξένο σπίτι καὶ περιμέναν πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα ἔντρομο, ὥσπου νὰ χαθοῦν τὰ βήματά μας.

Μονάχα σάν φτάσαμε σὲ μιὰ διασταύρωση μᾶς συνάντησε ἕνας ἠλικιωμένος, πού φευγαλέα διέκρινα νὰ ’χει τὸ σῆμα τοῦ δασκάλου. Δὲν τὰ κατάφερε νὰ λοξοδρομήσει καὶ χαιρετώντας πρῶτος αὐτὸς τὸν πολιτισμένο κατὰ τὸν κανονισμό — χτυπώντας τὴν παλάμη τρεῖς φορές στὸ κούτελο νὰ δείξει τὴν ἀπόλυτη ταπεινότητά του — προσπάθησε, γιὰ νὰ ἐκτελέσει τέλεια τὸ καθῆκον πού τοῦ ἐπιβαλλόταν, προσπάθησε νὰ μὲ φτύσει τρεῖς φορές στὸ πρόσωπο καὶ νὰ μ’ ἐφοδιάσει μὲ τὴν τιμητικὴ προσφώνηση: «Πουλημένο τομάρι!». Εἶχε σκοπεύσει καλά, μὰ ἡ μέρα εἶχε ζεστάνει, ὁ καταπίοντας του ἦταν ἀναγκαστικὰ ξερός, γιὰ τὴν μὲ πέτυχα μονάχα λίγες ταλαιπωρες, πὲς δίχως οὐσία πιτσιλιές, πού ἄθελά μου — παρὰ τὸν κανονισμό — μὲ τὸ μανίκι ἔκανα νὰ τίς σκουπίσω. Τὴν ἴδια στιγμὴ ὁ πολιτισμένος μου ὅδωσε μιὰ πίσω καὶ μὲ χτύπησε γροθιά στὴ μέση τῆς ραχοκοκαλιᾶς, λέγοντας ἀτάραχτα «βασίς πρώτη», πού τόσα πολλὰ σήμαινε, ὅπως μορφὴ πρώτη τῆς πιὸ ἡπίας ποινῆς πού ἐπιβάλλει κάθε πολιτισμένος.

Ὁ δάσκαλος τὸ ἔβαλε γρήγορα στὰ πόδια. Οἱ ἄλλοι κατάφεραν νὰ λοξοδρομήσουν. Μονάχα μιὰ γυναίκα πού εἶχε πάρει κιάλας τὸν καθορισμένο ἀέρα της πρὶν ἀπὸ τὸ βραδυνὸ γλέντι

στήν ἐρωτική στρατώνα, μιὰ χλωμή, πρησμένη ξανθή μου 'στειλε κλεφτὰ ἓνα φιλὶ καὶ χαμογέλασα μὲ εὐγνωμοσύνη, ἐνώ ὁ πολιτ-
σμάνος πάλευε νὰ καμωθεῖ πὼς δὲν εἶδε τίποτε. Εἶναι ὀρμηγε-
μένοι νὰ ἐπιτρέπουν σ' αὐτὲς τὶς γυναῖκες ἐλευθερίες ποὺ σί-
γουρα θὰ στοίχιζαν βαρειά τιμωρία σὲ κάθε συνάδερφο, γιατί,
μιᾶς κι εἶναι ἡ συμβολὴ τους πολὺ οὐσιαστικὴ στὴν ἀνύψωση
τῆς γενικῆς χαρᾶς γιὰ ἔργασία, θεωρεῖται πὼς δὲν ἐμπέτουν
στὴν περιοχὴ τῶν συνεπειῶν τοῦ νόμου, μιὰ ὁμολογία δηλαδὴ
ποὺ τῇ σημασίᾳ τῆς τῆ στιγμάτισε ὁ καθηγητῆς τῆς περὶ κρά-
τους φιλοσοφίας διδάκτωρ, διδάκτωρ, διδάκτωρ Μπλάιγκετ στὸ
ἐπίσημο περιοδικὸ τῆς (περὶ κράτους) φιλοσοφίας, σὰν ἓνα ση-
μάδι προοῦσας φιλελευθεροποίησης. Τό 'χα διαβάσει τὴν προ-
ηγούμενη μέρα πηγαίνοντας γιὰ τὴν πρωτεύουσα, σὰ βροῦκα λίγες
σελίδες τοῦ περιοδικοῦ στὸν ἀναγκαῖο ἐνὸς χωριατόσπιτου, ποὺ
κάποιος φοιτητῆς — ἴσως παιδὶ τοῦ χωριοῦ — τὶς εἶχε ἐφοδιάσει
μὲ πολὺ ἔξυπνα σχόλια.

Εὐτυχῶς φτάναμε πιά στὸ σταθμὸ, γιατί τὴν ἴδια στιγμὴ
χτυποῦσαν οἱ σειρῆνες κι αὐτὸ ἔλεγε πὼς θὰ πλημμύριζαν οἱ
δρόμοι ἀπὸ χιλιάδες ἀνθρώπους μὲ συγκρατημένη εὐτυχία στὸ
πρόσωπα — γιατί ἦταν διαταγὴ σκολώντας τὴ δουλειὰ νὰ μὴν
ἐκδηλώνουν πολὺ μεγάλη χαρὰ, ἀφοῦ αὐτὸ θὰ σήμαινε πὼς
εἶναι βάρος ἢ δουλειά, ἀντίθετα πιάνοντας δουλειὰ ἔπρεπε νὰ
ἐπικρατεῖ ἀλαλαγμὸς χαρᾶς, ἀλαλαγμὸς χαρᾶς καὶ τραγουδι — κι
ὅλες αὐτὲς οἱ χιλιάδες θὰ 'πρεπε νὰ μὲ φτύσουν. Ὅπως δὴποτε
οἱ σειρῆνες χτυποῦσαν δέκα λεφτὰ πρὶν ἀπὸ τὸ βραδυνὸ γλέντι,
γιατὶ καθένας θὰ 'πρεπε ν' ἀφοσιωθεῖ ἐπὶ δέκα λεφτὰ σὲ ἓνα γε-
νικὸ πλῆσιμο, σύμφωνα μὲ τὸ σύνθημα τοῦ τωρινοῦ ἀρχηγοῦ:
εὐτυχία καὶ σαπούνη.

Τὴν πύλη γιὰ τὸ τμήμα τῆς περιοχῆς, ἓναν ὄγκο μπετόν,
τὴ φρουροῦσαν δυὸ σκοποὶ, πρὶν περνώντας ἐγκαινίασαν τὴ «λή-
ψη» τῶν συνηθισμένων «σωματικῶν μέτρων»: Μὲ χτύπησαν μὲ
τὴ λόγχη τους δυνατὰ στὰ μηλίγκια, κροτάλισαν τὴν κάννη τοῦ
πιστολιοῦ τους πάνω στὸ κλειδὶ τοῦ ὤμου μου, σύμφωνα μὲ τὸ
προοίμιο τοῦ νόμου τοῦ κράτους, Νούμερο 1: «Ἐκαστον ὄργανον
τάξεως ὀφείλει νὰ δηλοποιῇ ἑαυτὸ ἐπισήμως ὡς ἐξουσίαν καθ'
ἑαυτὴν εἰς πάντα συλλαμβανόμενον (ἐννοοῦν προφυλακιστέο), ἐ-
ξαίρεσει ἐκείνου, ὅπερ προβαίνει εἰς τὴν σύλληψιν, καθ' ὅσον
τοῦτο θέλει μετὰσχει τῆς εὐτυχίας ταύτης, προβαίνον εἰς τὴν
λῆψιν τῶν κατὰ τὴν ἀνάκρισιν ἀπαιτουμένων σωματικῶν μέ-
τρων». Κι ὁ ἴδιος ὁ νόμος τοῦ Κράτους Νούμερο 1 λέει τὰ ἀκό-

λουθα: «Έκαστον ὄργανον τάξεως δύναται νὰ τιμωρῆ, ὀφείλει νὰ τιμωρῆ πάντα ἔνοχον παραβάσεως. Εἰς οὐδὲν ὄργανον παρέχεται ἐλευθερία ἐξαιρέσεως ἐκ τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ δυνατότης ἐξαιρέσεως ἐκ τῆς τιμωρίας».

Περνούσαμε τώρα ἓνα μεγάλο, παγερό διάδρομο μὲ μεγάλα παράθυρα. Σὲ λίγο ἀνοίξε αὐτόματα μιὰ πόρτα, γιατί στό μεταξὺ οἱ φρουροὶ εἶχαν ἀναφέρει κιόλας τὴν ἀφίξή μας, καὶ κεῖνες τὶς μέρες ποῦ ἦταν ὄλοι εὐτυχησμένοι, γενναῖοι, ταχτικοὶ καὶ καθένας πάλευε νὰ ξοδέψει τὸ καθορισμένο μισὸ κιλὸ σαποῦνι τῆς μέρας, κεῖνες τὶς μέρες νὰ φτάνει ἓνας κρατούμενος ἢ προφυλακιστέος ἦταν πιά γεγονός.

Μπήκαμε σὲ χῶρο σχεδὸν ἀδειανό, ποῦ εἶχε μόνο γραφεῖο μὲ τηλέφωνο καὶ δυὸ καθίσματα, ἐγὼ ἔπρεπε νὰ σταθῶ στὴ μέση, ὀρθός. Ὁ πολιτσαμένος ἔβγαλε τὸ κράνος καὶ κάθησε.

Ἐπικράτησε πρώτα ἀπόλυτη σιωπὴ καὶ ἀπραξία. Ἔτσι τὸ συνήθιζαν πάντα. Δὲν ὑπάρχει χειρότερο. Ἦνοιωθα τὸ πρόσωπό μου νὰ καταρρέει ὀλοένα περισσότερο, ἤμαυν κουρασμένος καὶ πεινασμένος καὶ εἶχε χαθῆ καὶ τὸ τελευταῖο ἔχνος ἀπὸ κείνη τὴν εὐτυχία τῆς θλίψης, γιατί τὸ ἔξερα πὼς ἤμουν πιά χαμένος.

«Ἦστερα ἀπὸ λίγα δευτερόλεπτα μπήκε χωρὶς νὰ πεῖ λέξη ἓνας χλωμός ψηλὸς ἄντρας μὲ τὴ μαυριδερὴ στολὴ τοῦ προανακριτῆ. Κάθησε χωρὶς νὰ πεῖ λέξη, καὶ ἀρφωσε τὸ βλέμμα πάνω μου. «Ἐπάγγελμα;» «Μονάχα συνάδερφος». «Ἔτος γεννήσεως;» «Πρώτη πρώτου τοῦ Ἐνα», εἶπα. «Τελευταία ἀσχολία;» «Κατάδικος». Ὁ ἓνας τοὺς κοίταξε τὸν ἄλλον. «Πότε καὶ ἀπὸ ποῦ ἀπολύθηκες;» «Χτὲς ἀπὸ τὸ κτῆριο 12, κελλὶ 13». «Τόπος προορισμοῦ;» «Γιὰ τὴν πρωτεύουσα». «Χαρτί.»

Ἐβγαλα ἀπὸ τὴν τσέπη τὸ ἀποφυλακιστήριο καὶ τοῦ τὸ ἔδωσα. Τὸ καρφίτωσε στὴν πράσινη καρτέλλα, ποῦ εἶχε ἀρχίσει νὰ συμπληρώνει μὲ τὰ στοιχεῖά μου. «Προηγούμενη παράβαση;» «Χαρούμενο πρόσωπο». Ὁ ἓνας τοὺς κοίταξε τὸν ἄλλον. «Ἐξήγησε!» εἶπε ὁ προανακριτῆς. «Παλιὰ τράβηξε τὴν προσοχὴ τοῦ πολιτσαμένου τὸ χαρούμενο πρόσωπό μου, μέρα ποῦ εἶχε διαταχτεῖ γενικό πένθος. Ἦταν ἡ μέρα ποῦ πέθανε ὁ ἀρχηγός». «Διάρκεια ποινῆς;» «Πέντε». «Ἐκτίση;» «Ἀσχημα». «Αἰτία;» «Πλημμελὴς ἀφοσίωση στὴν ἐργασία». «Ἀρκετά».

Ὁ προανακριτῆς σηκώθηκε, ἤρθε κατὰ πάνω μου καὶ μ' ἓνα χτύπημα μοῦ ἔσπασε κυριολεκτικὰ τὰ τρία μεσαῖα μπροστινὰ δόντια, σημάδι πὼς γιὰ λόγους ὑποτροπῆς ἔπρεπε νὰ στιγματιστῶ μ' αὐστηρὰ μέτρα, ποῦ δὲν εἶχα λογαριάσει. Ὁ προ-

ανακριτῆς ἔφυγε καὶ μπῆκε μέσα ἓνας χοντρὸς τραμποῦκος μὲ κατάμαυρη στολή: ὁ ἀνακριτῆς.

Μὲ χτύπησαν ὄλοι: ὁ ἀνακριτῆς, ὁ ἀνώτερος ἀνακριτῆς, ὁ προϊστάμενος ἀνακριτῆς, ὁ ἐπίτροπος καὶ ὁ πρόεδρος καὶ μαζί τους ὁ πολιτσημᾶνος ἐξάντλησε τὴ «λήψη» ὄλων τῶν «σημαντικῶν μέτρων», καθὼς ὁ νόμος πρόσταζε. Καὶ μοῦ ῥιξαν δέκα χρόνια φυλακὴ γιὰ τὸ λυπημένο μου πρόσωπο, ἔτσι ἀκριβῶς ὅπως πρὶν πέντε χρόνια μοῦ εἶχαν ρίξει πέντε χρόνια φυλακὴ γιὰ τὸ χαρούμενο πρόσωπό μου.

Ἄν ἀντέξω τὰ ἐπόμενα δέκα χρόνια τῆς εὐτυχίας καὶ τοῦ σαπουνοῦ, εἶμαι ἀληθινὰ ἀναγκασμένος νὰ φροντίσω νὰ μείνω ὀλότελα δίχως πρόσωπο.

μεταφραστῆς *Φάνης Τουλούπης*

Νίκος Λεβέντης

ΑΜΑΞΑ

Τ' ἄλογα γέρονν μεθυσμένα
τρεκλίζουν ἴσκιοι σιτὴ ζάλη τοῦ ἀνέμου
ξέχωρη μοίρα κυβερνοῦν τὰ δέντρα
δίπλα στὸ γκρεμὸ

στὸ βᾶθος μιὰ φωνὴ παραμονεύει
πέτρα, σίδερα, χαλινοῦς
ψηλὰ φωτίζει ἀστραπὴ
τὴ θνητὴ χαρά.

ΣΥΝΟΔΕΙΑ

Τὰ χέρια ποῦ μ' ἀγγίζουν εἶναι νεκρὰ
στὸν πόνο ἀκούγεται ἄπειρη φωνὴ
σιγὰ φυλλοροοῦν τὰ δέντρα
καὶ τὸ κρασί βάφει τὶς πέτρες

ὁ ἥλιος κρύβεται σ' ἓνα μεγάλο τάφο
τὸ κυπαρίσσι στρέφει τὸν ἴσκιο του καὶ μὲ σκεπάζει.

ΨΑΛΜΟΣ

Αὐτὴ ἡ νύχτα δὲν ἔχει τέλος ἡ νύχτα
ἀνεμοὶ φυσοῦν ἤχοῦν εἰκόνας δυνατὰ σιτὴ μνήμη
τὰ κύματα χτυποῦν τὸ πρόσωπό σου
Σιτζές, Σιτζές τίποτα πέρα ἀπὸ τὴ γαλήνη
ἢ φωτεινὴ γραμμὴ κυκλώνει τὰ δέντρα
σιτὴ μασχάλη τῆς φύσης κοιμοῦνται ριγηλὰ
ὄνειρα τῆς ἄλλης ζωῆς

τώρα ποῦ κατοικοῦν τὰ λείψανα ποῖο φῶς
ἀναπνέουν ; ἡ φωνὴ τῆς ἐρημιᾶς ἀκούγεται
ἢ φτέρη σὲ δροσίζει
ἐκεῖ νὰ φτάσεις τὸν κόσμο τῆς ἀθώας ἐπανάληψης
ὁ καρπὸς πέφτει σιτὴ γῆ καὶ ξαναδίνεται
σὰ χάρη ὁ ἀνθὸς σιτὴ μελλοντικὴ ἀγάπη.

Χριστόφορος Λιοντάκης

EX NIHIL0 NIHIL

“Υστερα
Ἐκεῖνο τὸ φευγαλέο
Στὸ μυστικὸ φῶς τῶν πρωϊνῶν
Νὰ γεννιέται καὶ νὰ χάνεται
Ἄρωμα πυρκαγιᾶς!
“Ὅλο νὰ φεύγεις
Στὸ ἄκουσμα τοῦ νεροῦ
Νὰ σταματᾶς
Σιβυλλικὰ χαμόγελα κρύβουν τὸν θάνατο
Ἄγαπᾶς γιατί θὰ πεθάνεις
Καὶ σὺ τὸν ἔτοιμοθάνατο σκέφτεσαι.

KANΕΙΣ ΔΕΝ ΗΞΕΡΕ

Πολιτεία ἀνοιχτὴ στὴ νύχτα καὶ τὸ χρόνο
Ἀπόρθητη
Ξαγρόπνησα στὴν ἀγωνία σου
Νύχτα
Μὲ τὴν προδοσία στὰ μάτια
“Ὁ νικητὴς δὲν ξεχώριζε ἀπ’ τὸ νικημένο
Κανεὶς δὲν ἤξερε τὴν ὥρα καὶ τὴ στιγμή
Κανεὶς δὲν ἤξερε ποιοὺς θὰ ἴναι ὁ ἐκλεκτός!

ΓΙΑ ΜΙΑΝ ΑΛΛΗ ΣΤΙΓΜΗ

Πόσοι καὶ πόσοι σὲ σκοτώσανε
Προσπαθώντας νὰ σκοτώσουν τίς ὥρες τους
Πόσοι καὶ πόσοι σὲ σκοτώσανε
Προσπαθώντας νὰ σωθοῦνε
Ἄναπολόγητος
Εὐχόσουνα μιὰν ἄλλη σιωπὴ
ἤξερες πῶς
Ἄκόμα κι ἂν...
Ἡ δική σου κίνηση θὰ ἴμενε μετέωρη
Σὲ μεταμορφώσεις καταφεύγοντας
Ἐπέμενες νὰ ὑπάρχεις.

απο δοκιμασία σε δοκιμασία

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ

Σάββας Α. Τσοχατζίδης

Οἱ τίτλοι τῶν σπουδῶν

Δὲν εἶναι καθόλου νωρὶς γιὰ μιὰ μελέτη τῶν λογοτεχνικῶν ἐκτινάξεις πού παρακολούθησαν τὴν πορεία τῆς ἑπταετίας. Ἡ σπουδὴ τῆς συγκάλυψης ἔχει πλακώσει τὰ πρωτοσέλιδα ντεαλῆματα τῶν ἐντύπων, πού κατὰ σύστημα ὑπερασπίζονται τὸ αὐτεξούσιο τῶν κομμένων τους κεφαλιῶν. Καὶ οἱ κατὰ δύναμιν δράσαντες μοιράζουν κατ' ἐπιλογὴν καὶ μὲ ἀξιέραστη συγκατάβαση συγχωροχάρτια στοὺς κορυφαίους καὶ μοιραίους τῶν ἐφαπτόμενων κυκλωμάτων. Φυσικά, οἱ πρῶτοι δὲν πείθουν παρὰ μόνο τις γεροντοκόρες τῆς δημοκρατικῆς ἐγρήγορης. Ὅσο γιὰ τοὺς δευτέρους, ἄς ὄψεται τὸ αἷμα, πού δὲ γίνεται νερό, καὶ τὸ ξύδι πού καταναλώνουν γιὰ νὰ καταπραῦνουν τὴν ἐξεγεμενὴ φιλοτιμία τους.

Ἄπ' ὅσους ἔδωσαν τίς ἐξετάσεις τους, μερικοὶ εἶχαν τὴν καλοσύνη νὰ ὑποβάλουν ἐγγράφως τὰ πιστοποιητικά τῆς καλῆς διαγωγῆς τους, δηλαδὴ μιᾶς μικρότερης ἀποβιταμίνωσης στὸν πληροφοριακὸ τομέα. Καὶ ἐπειδὴ ἡ καλὴ διαγωγή εἶναι ὀπωσδήποτε ὑπολογίσιμη, εἶναι καὶ συχνὰ ἀμφιβαλλόμενη. Τελικά, ὁ σχολιασμός της διατηρεῖ μιὰ διδακτικὴ γοητεία. Πάνω σ' αὐτὸ ὑπάρχουν δυὸ πολὺ χρήσιμα γραφτά: «Ἡ ἀληθινὴ ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας» καὶ «Οἱ μεταπολεμικοὶ πεζογράφοι μας καὶ οἱ πηγές τους» (τὸ πρῶτο ἓνα βιβλίο μὲ πάνω ἀπὸ πεντακόσιες σελίδες πού κυκλοφόρησε καὶ ἀλληθώρησε πρὸς τὸ τέλος τοῦ 1973, τὸ δεύτερο δημοσιευμένο μὲ εὐανάνγνωστο ψευδώνυμο σὲ δυὸ τεύχη τοῦ «Ταχυδρόμου» στὰ μέσα τοῦ 1974).

Ἐκεῖνο πού τὰ συνδέει δὲν εἶναι ἡ περιαιτολογία τῶν συγγραφέων τους — σύμπτωμα, ἄλλωστε, διόλου ἐποχιακό. Εἶναι τὸ γεγονός ὅτι αὐτὴ προβάλλεται σὰν ἐπιστέγασμα μιᾶς ὀμαρρχικῆς ἐγνοίας ἢ ἐνδοκομματικῆς ἀλληλεγγύης, πού ἐπιμελῶς ἀποκρούει τὰ ποιοτικὰ κριτήρια. Γιατὶ αὐτὰ ἔχουν ὑποβιβαστεῖ σὲ μιὰ ἑτεροκαθοριζόμενη (καὶ γι αὐτὸ στερεότυπη) ἐκφραστικὴ κλίμακα, χρήσιμη σὰ βῆμα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη πολυκεντρικῶν δικανικῶν βολῶν πρὸς πάντα ἐπιθυμοῦν νὰ λειτουργήσουν (σὲ εὐθετο ἢ ἀνύπαρκτο χρόνο) σὰν ἄλλοθι ὑπὲρ τῆς κακοπιστίας τῶν προβαλλόμενων κρίσεων.

Ἡ ὀξύνοια ἢ τὸ ἀντίθετό της, στὴν περίπτωσή αὐτή, ἀναδεικνύονται στὴν ἐπιλογὴ καὶ τὴν ἐπεξεργασία ἑνὸς εἴδους ἀλά-

ψης, πού στὸν ἓνα εἶναι μιὰ βαρυθυμία γνήσια δραματικὴ καὶ στὸν δεύτερο μιὰ χαριτολογία ἐφηβικὰ μετριόφρωνη. Ἔτσι ὁ ἀφηγηματικὸς χαρακτήρας τῶν κειμένων γίνεται ὄλο καὶ μεγαλύτερος, ἀφοῦ ἀπ' αὐτὸν ἐξαρτᾶται ἡ ἴδια ἢ ὑπαρξή τους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ δημιουργοῦνται ἓνα μυθιστόρημα ἢ μιὰ νουβέλα ἀρκετὰ πρωτότυπα, ἀλλὰ πού διατηροῦν τὸ ἐνδιαφέρον μας μόνο σὰν τέτοια — πράγμα πού φυσικὰ οἱ συντάκτες τους δὲν ἐπιθύμησαν. Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι διεκδικοῦν τὴν τιμὴ μιᾶς ἀπροκατάληπτης καὶ κάπως ἀνακριτικῆς ἐπόπτευσης τῶν λογοτεχνικῶν ἀντιστάσεων πρὶν καὶ κατὰ τὴν ἑπταετία. Στὴν πραγματικότητά ὅμως εἶναι γνήσια τέκνα τῆς ψυχολογίας πού αὐτὴ ἐπέβαλε: Ἄπὸ τῆ μιὰ οἱ «ἀδίκημένοι» πού μπερδεύουν τὰ λόγια τους, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ «δίκαιοι» πού τὸ ἔχουν κρυφὸ καμάρι: Πανέτοιμοι γιὰ στρατοδικεῖο. Ἐγιναν πράγματι πολλὰ σ' αὐτὸ τὸν τόπο, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ μετατρέπονται μιὰ γραμματολογία κι ἓνα πληροφοριακὸ σημεῖωμα σὲ πεζογραφικὲς σελίδες τόσο πηγαίας αὐτοπροστατευτικῆς οἰκειότητος.

Ὡστόσο, ὅ,τι κι ἂν ἔγινε σ' αὐτὸ τὸν τόπο, ἡ αὐτοπροστασία αὐτῆ ἀνταποκρίνονταν στίς συνθήκες μιᾶς συντεχνιακῆς διένεξης πού, ἐπειδὴ οἱ ρίζες τῆς εἶναι πολὺ παλιότερες ἀπ' τὴν ἑπταετία, δὲν ὑπάρχουν πολλὲς ἐλπίδες γιὰ τωρινὴ ἄρση τῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ διδακτικὴ χρησιμότητα τῶν παραπάνω περιπτώσεων εἶναι συζητήσιμη. Ἐξἄλλου πολλοὶ θεωροῦν μιὰ τέτοια προσπάθεια ἀρκετὰ γραφικὴ, ἂν συγκριθεῖ μὲ μιὰ ἀντιδικτατορικὴ λ. χ. συσπείρωση. Καὶ ὅμως, στὸ πρῶτο πρόβλημα μιὰ στενότητα χώρου προωθεῖ τὴν ἀνάκυψη καὶ τὴ λύση θεμάτων πού ὁ ἠθικός τους χρωματισμὸς εἶναι ἀναπόφευκτος, ἐνῶ στὸ δεύτερο εἶναι πολὺ πιθανὴ μιὰ ἀκαριαία πολιτικὴ ἔνταξη, πού ἀρχικὰ γίνεται ἐρήμην τῶν ἐνδιαφερομένων καὶ μόνο δευτερογενῶς ἄγεται στὴν ἀναζήτηση μιᾶς πλατύτερης καὶ ἀρκετὰ ἀκαθόριστης ἠθικῆς ἐπικύρωσης. Ἀλλὰ, καθὼς ὄλοι βιάζονται νὰ παρουσιάσουν τοὺς τίτλους σπουδῶν τους, ὁ ἔλεγχος γίνεται ὄλο καὶ πιὸ δύσκολος. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι, ὅ,τι ἐνδέχεται νὰ εἶναι μιὰ δυνατότητα καλυτέρευσης, βρῆσκειται σὲ μιὰ τελευταία προσπάθεια γιὰ συγκράτηση τῆς εἰδολογικῆς διασάλευσης τῶν κειμένων, ὥστε μιὰ κριτικὴ νὰ μὴ γίνεται συγκινητικὸ ἢ εὐτράπελο ἀνάγνωσμα κατὰ τίς ἐλεγχόμενες διαθέσεις τῶν πιθανῶν ἀναγνωστῶν τῆς.

Ἦσως ἡ πρότασι αὐτὴ νὰ μὴν ἀγγίζει τὴν οὐσία τοῦ θέματος. Ὡστόσο, τὸ θέμα στὴν οὐσία του εἶναι πρόβλημα ἐπεξεργασίας. Καὶ αὐτὴ εἶναι ἀρκετὰ δύσκολη, ὅσο τουλάχιστο ἡ «ἐπιναφορὰ τῆς χώρας εἰς τὸν ὀμαλὸν δημοκρατικὸν βίον». Φαίνεται πὼς πάλι προκύπτει ζήτημα ἀτομικῆς ὑγείας. Γιὰ τοὺς πιὸ βιαστικούς, βέβαια, ὑπάρχει πάντα ἓνα ὑπουργεῖο τῆς ὑγιεινῆς.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

- Γάννης Δάλλας: Άνθρωπογεωγραφία 1972-1973, σελ. 257
- Wallace Fowlie: Μπων-τελιέρ και Έλιοτ οι έκφραστές τής εποχής / μετάφραση Καίτης Τσοτάκου Καρβέλη, σελ. 262
- Λουκᾶς Κούσουλας: Πικρισός ανάβχση 1968, σελ. 280
- Χριστόφορος Μηλιώνης: "Όταν όλα σταμάτησαν, σελ. 283
- Άλεξάνδρα Δεληγιώργη: "Ό Αύγουστος, σελ. 289
- Heinrich Böll: Τό λυπημένο μου πρόσωπο / μετάφραση Φάνη Τουλούπη, σελ. 294
- Γιῶργος Ζιαμπάκας: Λήμμα, σελ. 300
- Νίκος Λεβέντης: "Αμαξά, Συνοδεία, Ψαλμός, σελ. 301
- Χριστόφορος Λιοντάκης: Ex Nihilo Nihil, Κανείς δέν ἤξερε, Για μιάν ἄλλη στιγμή, σελ. 302

Άπό Δοκιμασία σέ Δοκιμασία

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ

- Σάββας Α. Τσοχατζίδης: Οι τίτλοι τῶν σπουδῶν, σελ. 303
-